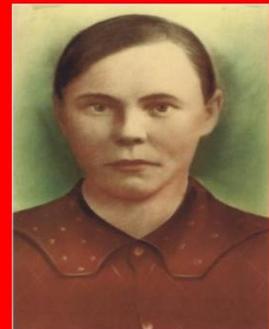
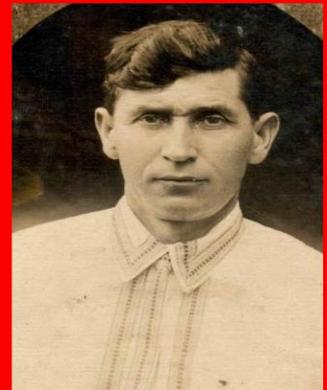
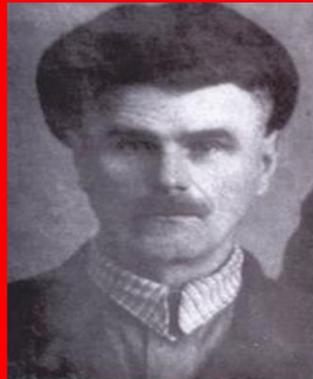

Михайло Гутор

ПРАВЕДНИК

**Національний історико-меморіальний заповідник «Бабин Яр»
Київ-2024**

«У ті часи всюди був морок. Здавалося, що й на небесах і на землі всі ворота співчуття закрилися. Вбивця вбивав і євреї помирили, а зовнішній світ або був співучасником або залишався осторонь. Лише у небагатьох вистачило мужності не залишатися байдужими... Чому їх було так мало? Пам'ятайте: найбільше жертву ранило не жорстокість гнобителя, а безчестя спостерігача... Не дайте, нарешті, забути, що завжди наступає момент вибору... І тому ми повинні знати про цих хороших людей, що допомагали євреям під час Катастрофи. Ми повинні вчитися у них і пам'ятати їх з вдячністю і надією».

Елі Візель, лауреат Нобелівської премії.

У часи Голокосту – катастрофи європейського єврейства представники інших національностей ставилися до євреїв по-різному – від байдужості до ворожості. Більшість беземоційно спостерігала за тим, як сусідів та знайомих заарештовували й вбивали. Були й такі, що допомагали нацистам в «остаточному вирішенні єврейського питання», інші наживалися за рахунок пограбованого майна. Але й в аморальну добу залишалися ще люди з дивовижною мужністю й найкращими людськими рисами.

Серед українців були тисячі тих, хто, ризикуючи та жертвуючи собою і своїми родинами, рятував та переховував євреїв, з якими наш народ століттями жив по сусідству. Частина цих українців тепер – Праведники народів світу. Цим званням, згідно з ізраїльським Законом «Про Пам'ять про Катастрофу» наділяються не євреї, які в роки нацистської окупації рятували євреїв від переслідувань.

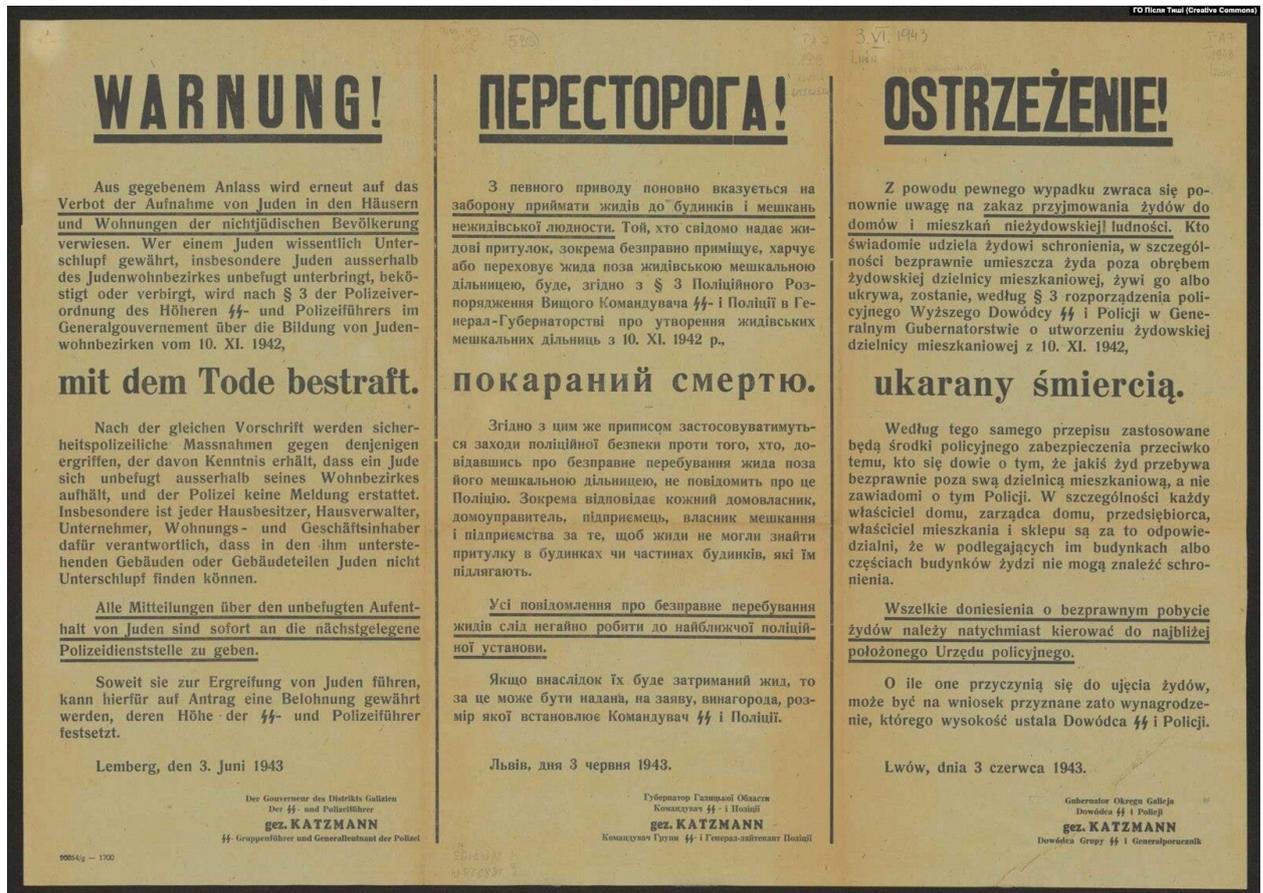
У Східній Європі цей ризик був найвищим. За переховування євреїв нацисти карали винищенням цілої сім'ї рятівника. Про це сповіщали численні листівки на вулицях. У Західній Європі "праведникам" у разі викриття загрожувало заслання до концтаборів. Таким чином обидві сторони жили у постійному відчутті страху: їх могли видати сусіди або ж вислідити гестапо.

За підрахунками професора Я. Хонігсмана, за надання притулку євреям тільки у Львівській області в 1943 році нацисти стратили понад сто українців.¹

У Львові 38% усіх кримінальних справ надзвичайного німецького суду для населення «Зондергеріхт» стосувалися осіб, які переховували євреїв або надавали їм якусь іншу допомогу. Хронологічно це період 1942 – першої половини 1944 р.²

¹Тяглий М. І. Праведники Народів Світу [Електронний ресурс] // – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Pravednyky_svit (відвідано 11. 04. 2024 р.)

² Ж. Ковба Людність у безодні пекла: Поведінка місцевого населення Східної Галичини в роки «остаточного розв'язання єврейського питання». «Дух і Літера» К., 2009. – С. 185. –296 с.

Плакат, у якому німецька окупаційна влада у дистрикті Галичина повідомляла про смертну кару за переховування євреїв (фотокопія).³

Знищення євреїв на території європейських держав проходило в ізольованих концентраційних таборах, а в Україні, Білорусі – на очах у жителів. І тут Праведники були героями. Але в силу умов того часу більшість людей боялась: треба врахувати, що, на відміну від західних держав, праведників в Україні знищували разом з сім'ями. Тому не кожен був спроможний ризикувати життям своїх близьких. Ті, які перемогли страх – великі люди.

Активну участь у рятуванні євреїв брали священники Української греко-католицької церкви на чолі з митрополитом А. Шептицьким, який особисто переховував у келіях собору святого Юра 15 дорослих євреїв і 150 дітей. Митрополит А. Шептицький був єдиним з церковних ієрархів, хто наважився на відкритий виступ проти гітлерівської політики геноциду проти євреїв: у лютому 1942 року він написав листа до рейхсфюрера СС Г. Гімmlера з протестом проти винищення євреїв та використання в "єврейських акціях" української поліції.

У Державі Ізраїль комісія Меморіального комплексу Катастрофи і героїзму єврейського народу «Яд Вашем» присвоює (за життя чи по смертю) почесне звання Праведника світу тим представникам інших народів, котрі в роки Другої світової війни, рятуючи євреїв від неминучого знищення

³ URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/holokost-svidky-turka-film/31674185.html>. (відвідано 11. 04. 2024 р.)

нацистами, виявили неабияку особисту мужність та продемонстрували непересічні моральні чесноти. Такі звання мають й українці.

Це офіційне звання, яким від часу свого заснування 1953-го року інститут пам'яті Голокосту «Яд-Вашем» у Єрусалимі нагороджує тих, хто, наражаючи власне життя на небезпеку допомагав рятувати євреїв. Станом на 1 січня 2022-го року нагороджено 28 217 праведника у 51 країнах, з них – 2691 в Україні.⁴

В ізраїльських дипломатів немає найпочеснішого обов'язку, аніж вшанування не тільки кожного, хто загинув під час Катастрофи, а й Праведників народів світу.⁵

Праведник Бабиного Яру, Праведник України – ці почесні звання почали присвоюватись з 1989 р., коли з'явилися перші відомості про рятівників євреїв, які були приречені на смерть. У квітні було затверджено звання “Праведник Бабиного Яру”, єдине встановлене в країнах Європи, бо звання “Праведник народів Світу” присвоюється в Ізраїлі, і лише в Україні присвоюється звання праведникам своєї країни.

Праведники Бабиного Яру: Наталія Чехова, Ольга Рожченко, Марія Гараніна, Валентина Березлева, Віра Крилова, Марія Глаголева. 1988 р.

Перші свідчення про своїх рятівників надали ті, хто вцілів під час розстрілу: Геня Баташова, Марія Пальті, Раїса Дашкевич, Йосип Гусарєв,

⁴ URL: <https://www.yadvashem.org/ru/righteous/statistics.html>. (відвідано 11. 04. 2024 р.)

⁵ Зубанич Ф. І. Посеред крику біди: Книга-колаж про українських «Праведників народів світу». – К.: Веселка, 2004. – С. 6. – 174 с.

Василь Михайловський, Людмила Бородянська, Шеля Поліщук, Роман Штейн. Першими праведниками стали члени родини священика О. Глаголева – його дружина та діти.⁶ У листопаді 1989 р. у Київському будинку вчителя відбулася перша зустріч киян із врятованими від розстрілу та їх рятівниками. Учасниками зустрічі стали понад 600 осіб.

Перші дипломи “Праведник Бабиного Яру” в цей день було вручено сім’ям Глаголевих, Бондаренко, Чайки, Патюти, Алтиннікових, а також Олені Березльовій, Ользі Рожченко, Людмилі Чеховій.⁷

У вересневі дні 1991 р., коли відзначалось 50-річчя трагедії, директор Інституту Яд-Вашем (Ізраїль) Іцхак Арад вручив їм усім дипломи “Праведник народів світу” та пам’ятні медалі. Це було перше вшанування українських праведників безпосередньо в Україні. На їх честь посаджено дерева на Алеї Праведників у Єрусалимі.

Фонд Спілберга, який працював у Єврейській раді, записав їх свідчення на відеоплівку.

Праведниця Ольга Рожченко і врятована Марія Грінберг (Пальті)⁸

У 2001 році було видано книги “Праведники Бабиного Яру”, книга їх спогадів “Пам’ять Бабиного Яру”, 2005 року – “Бабин Яр: рятівники і врятовані”, у 2008 році вийшла остання версія збірки “Праведники Бабиного Яру”, автором та упорядником яких є І. М. Левітас – Президент Єврейської ради України, Голова фонду «пам’ять Бабиного Яру».

⁶ Левітас І. М. Праведники Бабиного Яру / І. М. Левітас. – Київ: ДП «Етнос», 2008. – С. 359. – с. 368.

⁷ Там само – С. 359.

⁸ Фото з поточного архіву Всеукраїнської єврейської Ради

У 2006, 2008 та 2009 рр., за поданням Єврейської ради України та Фонду «Пам'ять Бабиного Яру», Президент України В. Ющенко нагородив 423 Праведників України та Праведників Бабиного Яру орденами «За заслуги» III ступеня та «За мужність» III ступеня.⁹ Враховуючи, що діти Праведників наражались на таку ж небезпеку бути знищеними, як і єврейські діти, Єврейською радою України у 2007 році засновано звання «Діти Праведників». До цієї категорії входять діти, які народились не пізніше 1943 року. Вони нагороджуються відповідними дипломами: «Син Праведників» та «Донька Праведників».

В 1989 році було створена Асоціація Праведників Бабиного Яру. До її складу входять всі, кому присвоєно звання «Праведник Бабиного Яру», або «Діти Праведників». Асоціація займається вирішенням побутових проблем, наданням гуманітарної допомоги, організацією зборів, нарад, відзначенням свят та днів народження. Праведники часто зустрічаються з учнями шкіл, виступають на мітингах, беруть участь у телевізійних програмах. У Київській мерії щорічно організовується прийом Праведників мером Києва.

Праведниця Ольга Рожченко, Ілля Левігас і врятована Геня Баташева¹⁰

Науковими співробітниками Національного історико-меморіального заповідника «Бабин Яр» проводиться дослідження поточного архіву НІМЗ «Бабин Яр» і встановлено, станом на 11.04.2024, що звання «Праведник

⁹ Поточний архів НІМЗ «Бабин Яр». Документ 1. Указ Президента України № 791/2006 «Про нагородження орденом «За заслуги», 27 вересня 2006 року; Указ Президента України № 861/2008 «Про відзначення державними нагородами України», 26 вересня 2008 року; Указ Президента України № 64/2010 «Про нагородження орденом «За мужність», 27 січня 2010 року.

¹⁰ Фото з поточного архіву НІМЗ «Бабин Яр».

Бабиного Яру» отримало 639 осіб, звання Праведник України отримали 4671 особа (робота з поточними архівними матеріалами продовжується).¹¹ Кількість Праведників, звичайно, значно більша, просто, в силу відомих обставин (заборона на вивчення єврейської історії, що діяли в СРСР у 1930–1980-х роках.), робота по їх виявленню почалася із запізненням на десятки років.

Вчені довго намагалися скласти загальний портрет "праведників", аби краще зрозуміти їхню мотивацію прийти на порятунок.

Самуель Олінер, професор соціології з Університету Гумбольдта в США, засновник Інституту альтруїстичної особистості і просоціальної поведінки (Altruistic Personality and Prosocial Behavior Institute), також досліджував Рятівників. Подружжя Перль і Самуель Олінер (Pearl і Samuel Oliner), які взяли інтерв'ю у 406 Рятівників із 5 країн вважають, що усіх рятівників вирізняв альтруїзм, висока емпатія та відчуття співучасті.¹²

Це, на думку деяких дослідників воєнного періоду, доводить, що нехай мінімальний, але вибір існував і тоді: змиритися з ситуацією або ж чинити опір.

Диплом Праведника народів світу

Медаль Праведника народів світу

Кількість Праведників не обов'язково свідчить про фактичну кількість історій порятунку, а лише відображає випадки, про які нам відомо.

¹¹ Поточний архів НІМЗ «Бабин Яр»

¹² Oliner Samuel, Oliner Pearl (1988), The Altruistic Personality Rescuers of Jews in Nazi Europe, New York.

Автономна республіка Крим

Богданова Парасковія¹³ Bogdanova Praskovya

Богданова Парасковія, 1912 р.н., проживала в Ялті, на Кримському півострові. Коли німці напали на Радянський Союз, Богданова намагалася дістатися до родичів в Україні з малолітньою дочкою. Оскільки цей переїзд був важким, вона тимчасово оселилася в селі Ішунь у Криму (сьогодні Дозорне). Перед зимою 1941/42 р. до Богданова завітав чоловік і представився Семеном Богдановим. Він сказав Богдановій, що йому було цікаво познайомитися з нею, оскільки в них спільне прізвище. Після того, як вони познайомилися, чоловік зізнався Богдановій, що він єврей і носить запозичене ім'я. Його справжнє ім'я – Борис Расовський, а його восьмирічний син Семен і п'ятирічна дочка Віра тимчасово переховувалися в сусідньому селі. У Сімферополі, де жила родина, німці вбили його дружину та двох старших дітей. Тоді Богданова і Расовський вирішили, що в її будинок переїдуть його діти. Через деякий час до них приєднався Расовський. Коли сусіди Богданової дізналися, що Расовський єврей, незважаючи на фальшиві документи, він був змушений тікати. Рік він поневірявся по містах Криму, живучи під псевдонімом. Тим часом його діти залишилися з Богдановою, яка наполегливо працювала, щоб утримувати їх і зуміла створити для них тепле та безпечне середовище. Після визволення району в квітні 1944 року Расовський разом з дітьми повернувся до Богданової. Він забрав їх усіх до свого сімейного будинку в Сімферополі, а пізніше того ж року одружився з Богдановою. 28 листопада 1994 року Яд Вашем визнав Парасковію Богданову Праведником народів світу.

Bogdanova Praskovya, born 1912, lived in Yalta, on the Crimean Peninsula. When the Germans invaded the Soviet Union, Bogdanova attempted to reach her relatives in Ukraine with her infant daughter. As this move was proving difficult, she temporarily settled in the village of Ishun in Crimea (today Dozorne). Prior to the winter of 1941/42, a man visited Bogdanova and introduced himself as Semyon Bogdanov. He told Bogdanova that he had been curious to meet her because they shared a family name. After the two got to know each other, the man admitted to Bogdanova that he was a Jew who was using a borrowed name. His real name was Boris Rasovskiy and his eight-year-old son, Semyon, and five-year-old daughter, Vera, were temporarily hiding in a nearby village. The Germans had murdered his wife and two older children in Simferopol, where the family had lived. Bogdanova and Rasovskiy then decided that his children would move into her home. Rasovskiy joined them there a short time later. When Bogdanova's neighbors realized that Rasovskiy was a Jew, despite the false papers, he was compelled to flee. For one year he wandered around

¹³ URL: <https://collections.yadvashem.org/en/righteous/search-results/Bogdanova%20Praskovya?page=1>

the towns and cities of Crimea, living under an assumed identity. In the meantime, his children remained with Bogdanova, who worked hard to support them and managed to create a warm and secure environment for them. After the liberation of the area in April 1944, Rasovskiy returned to Bogdanova and his children. He took them all to his family home in Simferopol and later that year he married Bogdanova. On November 28, 1994, Yad Vashem recognized Praskovya Bogdanova as Righteous Among the Nations.

Церемонія Яд Вашем на честь Парасковії Богданової
Yad Vashem Ceremony in honour of Praskovia Bogdanova

Паустовська Надія Бондар Катерина Гасенко Петро¹⁴
Paustovskaya Nadezhda Bondar Yekaterina Gasenko Pyotr

Надія Паустовська жили в Сімферополі (Кримський півострів). Через місяць після захоплення Криму 1 листопада 1941 року, в розпал переслідувань євреїв, Іда Мугерман, знайома Надії, попросила її про допомогу. Вона, її чотирирічна донька Лариса, сестра Рая та маленький син Анатолій шукали, як покинути місто. Надія дала Іді своє посвідчення і порадила їхати в радгосп (радгосп) Фрунзе (Сакський район), приблизно за 40 км від Сімферополя, де потрібні працівники. Іда зробила «виправлення» в посвідченні: змінила фотографію, змінила дату народження, змінила написання прізвища на Таустовська. Озброївшись цим фальшивим документом, вона дісталася місця призначення. Вона взяла з собою дочку Ларису, а сестра з дитиною знайшли притулок в іншому селі. У поселенні Іду з донькою запросили погостювати до Катерини Бондар, росіянки років тридцяти, матері маленької дівчинки. Іда сказала господині, що вона єврейка. Бондар забезпечувала втікачів їжею і поручилася

¹⁴ URL: <https://collections.yadvashem.org/en/righteous/4016811>

за них, коли її сусіди підозрювали, що вони євреї. Але, незважаючи на зусилля Бондаря, Іду та її доньку викликали на допити в міліцію, а потім відправили до табору для радянських цивільних і військовополонених у радгоспі «Красний» до з'ясування їх особи. Чоловік Бондар Петро Гасенко, який на початку війни був мобілізований до Червоної армії, потрапив у німецький полон і за збігом обставин опинився в тому ж таборі. Коли в липні 1942 року Катерина Бондар дізналася, що її чоловік у таборі, вона швидко викупила його. На свій подив, вона також знайшла Іду та її доньку за колючим дротом і змогла також викупити їх. Катерина, її чоловік і євреї повернулися до радгоспу імені Фрунзе. Завдяки втручанню старости, який заявив, що кожен, хто звільниться з табору, буде під його наглядом, донощики залишили Іду в спокої і більше не переслідували її. Вона, як і всі, працювала в полі, а Бондар і Гасенко доглядали її темноволосу доньку вдома. Згодом того ж літа 1942 року Гасенко на прохання Іди пішов шукати Ідину сестру Раю. Повернувся з немовлям Анатолієм, якого отримав від селян села Кузнеці, які розповіли йому про вбивство Раї. За Анатолієм віддано доглядали тітка Іда, Бондар і Гасенко. Аж до визволення району 16 квітня 1944 року Іда та діти жили у постійному страху, що селищна влада змінить до них своє ставлення. Після визволення Гасенка знову призвали до лав Червоної Армії і восени 1944 року загинув у бою. Його вдова Бондар залишилася дружити з Ідою та її дітьми. Іда всиновила Анатолія після війни. Лариса (згодом Горянська) емігрувала до Ізраїлю. 27 березня 2000 року Яд Вашем надав Надії Паустовській та Катерині Бондар почесне звання Праведник народів світу. 31 жовтня 2002 року Яд Вашем визнав Петра Гасенка Праведником народів світу.

Nadezhda Paustovskaya lived in Simferopol (Crimean Peninsula). A month after the capture of the Crimea on November 1, 1941, at the height of the persecution of the Jews, Ida Mugerman, an acquaintance of Nadezhda, asked her for help. She, her four-year-old daughter Larisa, and her sister Raya and infant son Anatoly were looking for a way to leave the city. Nadezhda gave Ida her ID card and advised her to go to the state-owned farm (sovkhos) Frunze (Saki District), about 40 km from Simferopol, where workers were needed. Ida made "corrections" to the ID card, such as switching a photograph, altering the date of birth, and changing the spelling of the surname to Taustovskaya. Armed with this false document, she reached her destination. She took along her daughter Larisa, while her sister and baby found shelter in a different village. In the settlement, Ida and her daughter were invited to stay with Yekaterina Bondar, a Russian woman in her thirties and the mother of a little girl. Ida told her hostess that she was Jewish. Bondar provided the fugitives with food and vouched them whenever her neighbors raised suspicions that they were Jews. But despite Bondar's efforts, Ida and her daughter were summoned for police interrogation and then deported to a camp for Soviet civilians and prisoners of war in sovkhos Krasnyy, until their identity could be clarified. Bondar's husband, Pyotr Gasenko, who had been mobilized into the Red Army at the start of the war, was taken prisoner by the Germans and, by coincidence, found himself in the same camp. When Yekaterina Bondar learned in July 1942 that her husband was in the camp, she quickly ransomed

him. To her surprise, she also found Ida and her daughter behind barbed wire and was able to ransom them as well. Yekaterina, her husband and the Jews returned to the Frunze sovkhos. Thanks to the intervention of the headman, who declared that anyone released from a camp would be under his supervision, the informers left Ida alone and no longer persecuted her. She worked in the fields like all the others, and Bondar and Gasenko looked after her dark-haired daughter in their home. Later in that summer of 1942, Gasenko, at Ida's request, went to look for Ida's sister Raya. He returned with the infant Anatoly, whom he received from peasants in the village of Kuznetsy who told him about that Raya had been murdered. Anatoly was looked after devotedly by his aunt Ida, and by Bondar and Gasenko. Until the liberation of the area on April 16, 1944, Ida and the children lived in perpetual fear that the settlement authorities would change their attitude toward them. After the liberation, Gasenko was again called up for service in the Red Army and was killed in battle in the fall of 1944. His widow, Bondar, remained friends with Ida and her children. Ida adopted Anatoly after the war. Larisa (later, Goryanskaya) immigrated to Israel. On March 27, 2000, Yad Vashem recognized Nadezhda Paustovskaya and Yekaterina Bondar as Righteous Among the Nations. On October 31, 2002, Yad Vashem recognized Pyotr Gasenko as Righteous Among the Nations.

**Рятівник Петро Гасенко (справа) 1944 р.
Rescuer Peotr Gasenko (on the right) 1944**

**Рятівниця Катерина Бондар (праворуч)
та врятована Іда Мугерман.
Rescuer Yekaterina Bondar (on the right)
and survivor Ida Mugerman.**

**Врятована Іда Мугерман (перша ліворуч), та її сестри.
Rescued Ida Mugerman (the first one on the left) and her sisters.**

Вінницька область

Мойсей Назаренко¹⁵ Moisei Nazarenko

Під час нацистської окупації проживав в с. Війтівці на Вінниччині. Разом з дружиною Лукерією та дітьми Єфросинією, Надією та Василем врятував від знищення єврейську родину Ядушвілерів. Майже 2,5 роки Етей Ядушвілер та її дочка Бетя залишалися на обійсті Назаренків, ховаючись то на горищі, то в погребі, то у хліві. Так продовжувалося до приходу Червоної армії у березні 1944 р. Того ж року Мойсей Назаренко був мобілізований на фронт. 2 січня 1995 р. родина Назаренків удостоєна звання «Праведник народів світу».

During the Nazi occupation, he lived in the village of Viitivtsi in the Vinnytsia region. Together with his wife Lukeriia and children Yefrosyniia, Nadiia and Vasyl, he saved the Jewish family of Yadushliver. For almost 2.5 years, Etei Yadushliver and her daughter Betia stayed at the Nazarenkos' place, hiding in the attic, cellar, and barn. It lasted until the arrival of the Red Army in March 1944. The same year, Moisei Nazarenko was conscripted to the front. On January 2, 1995, the Nazarenko family was awarded the title of "Righteous Among the Nations."

**Мойсей та Лукерія Назаренки з дітьми. 1940-ві.
Moisei and Lukeriia Nazarenko with their children. 1940.**

¹⁵ URL: <https://digital.warmuseum.kyiv.ua/documents/view/14/page:3>

**Мойсей Назаренко з бойовими товаришами. 1945.
Moisei Nazarenko with fellow soldiers. 1945**

Олексій Слободяник¹⁶
Oleksii Slobodianyk

Слободяники мешкали в передмісті м. Бершадь на Вінниччині. Під час нацистської окупації врятували єврейку Двойру Гершенгоріну та її сина Давида – втікачів із Бершадського гетто. Олексій вів підпільну діяльність. У 1943 приєднався до партизанського загону. Під час однієї з операцій зазнав поранення й невдовзі помер. У 1993 членів родини Слободяників удостоєно звання «Праведник народів світу»

The Slobodyanyk family lived in the suburbs of Bershad in Vinnytsia region. During the Nazi occupation, they rescued a Jewish Dvoira Hershenhorina and her son David, fugitives from the Bershad ghetto. Oleksii conducted underground activities. In 1943 he joined the partisan detachment. He was injured during one of the operations and died soon after. In 1993, the members of the Slobodianyk family were awarded the title of “Righteous Among the Nations”

Олексій Слободяник із дружиною Мотроною та сином Олександром. 1934.
Oleksii Slobodianyk with his wife Motrona and his son Oleksandr. 1934.

¹⁶ URL: <https://digital.warmuseum.kyiv.ua/documents/view/14/page:5>

Констанція і Олена Завадські¹⁷ Konstantsiia and Olena Zavadskyi

До війни родина Завадських проживала в м. Могилів-Подільський Вінницької області. У 1937 р. Євген Завадський був звинувачений радянською владою в «польській контрреволюційній діяльності та шпигунстві», заарештований та розстріляний. Під час нацистської окупації Констанція та Олена Завадські переховували у своєму домі єврейську сім'ю Лірнерів. Українська родина також надавала сховок Семену й Цилі Перельманам та їхнім дітям Сарі й Олександрю. Восени 1941 р. Семен Перельман помер від тифу, а Ціля з молодшим сином Олександром перейшла жити до гетто. Сара до кінця окупації переховувалася в будинку Завадських. У 1996 р. Констанція й Олена Завадські удостоєні звання «Праведник народів світу».

Before the war, the Zavadskyi family lived in Mohyliv-Podilskiy, Vinnytsia region. In 1937, Yevhen Zavadskyi was accused by the Soviet authorities of “Polish counter-revolutionary activity and espionage”, was arrested and shot. During the Nazi occupation, Konstantsiia and Olena Zavadskyi hid the Jewish family of Lirners in their house. The Ukrainian family also provided shelter for Semen and Tsylia Perelman and their children Sara and Oleksandr. In the fall of 1941, Semen died of typhus. Tsylia and her youngest son Oleksandr moved to the ghetto. Sara hid at the Zavadskyi's place until the end of the occupation. In 1996, Konstantsiia and Olena Zavadskyi were awarded the title of “Righteous Among the Nations”.

**Олена Малова-Завадська та Сара Перельман із дітьми. 1958 р.
Olena Malova-Zavadska and Sara Perelman with children. 1958.**

¹⁷ URL: <https://digital.warmuseum.kyiv.ua/documents/view/14/page:5>

**Євген Завадський із дружиною Констанцією та донькою Оленою. 1932 р.
Yevhen Zavadskyi with his wife Konstantsiia and daughter Olena. 1932.**

Волинська область

Подружжя Марчуків – Євтихій і Ганна¹⁸ The Marchuk Spouses – Yevtykhii and Hanna

Євтихій і Ганна одружилися в 1934. Невдовзі Євтихій пішов служити до польського війська, звідки через три роки повернувся. У 1942 в сім'ї Марчуків уже було троє синів – Микола, Іван та Павло. У рідному с. Щитинська Воля на Волині Марчуки користувалися повагою односельців, товаришували з єврейською родиною Оремляндів. Під час нацистської окупації Марчуки врятували життя багатьом євреям, зокрема і членам цієї сім'ї. У 1996 Євтихій і Ганна Марчуки були удостоєні звання «Праведник народів світу»

Yevtykhii and Hanna got married in 1934. Soon, Yevtykhii was drafted into the Polish army and returned home three years later. In 1942 the Marchuk family already had three sons: Mykola, Ivan and Pavlo. The Marchuk family was highly respected by the fellow villagers of their native Shchytynska Volia village. They were also in good relations with the Jewish family of Oremland. During the Nazi occupation, the Marchuks saved the lives of many Jews, including members of this family. In 1996, Yevtykhii and Hanna Marchuk were awarded the title "Righteous among the Nations"

**Подружжя Марчуків – Євтихій і Ганна. 1940 р.
The Marchuk Spouses – Yevtykhii and Hanna, 1940.**

¹⁸ URL: <https://digital.warmuseum.kyiv.ua/documents/view/14/page:2>

Тетяна і Степан Янюки Tetiana and Stepan Yaniuk

Тетяна і Степан Янюки з трьома дітьми проживали в с. Машів на Волині. Під час нацистської окупації родина врятувала сестер Марію та Валентину Вайнштейн, батьки яких були знищені в гетто. Після війни подружжя офіційно удочерило єврейських дівчаток. У 2016 р. Тетяна і Степан Янюки удостоєні звання «Праведник народів світу».

Tetiana and Stepan Yaniuk with three children lived in the village of Mashiv in Volyn. During the Nazi occupation, the family rescued sisters Mariia and Valentyna Vainshtein, whose parents were killed in the ghetto. After the war, the couple officially adopted the Jewish girls. In 2016, Tetiana and Stepan Yaniuk were awarded the title of “Righteous Among the Nations”.

**Тетяна Янюк, 1950-ті
Tetiana Yaniuk, 1950s**

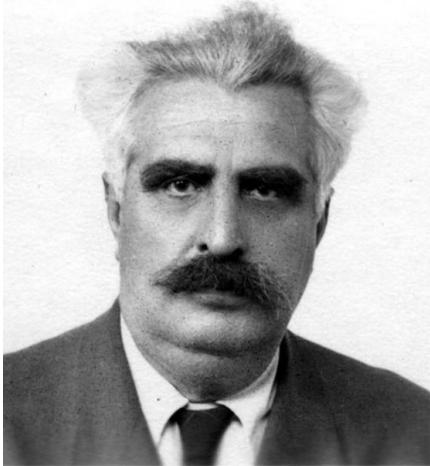

**Марія і Валентина Вайнштейн зі своїми дітьми. 1950-ті.
Mariia and Valentyna Vainshtein with their children. 1950s**

Дніпропетровська область

Федір Іванович Вовк

Український націоналіст Федір Вовк, який змінив у еміграції ім'я на Іван Вовчук, під час нацистської окупації Нікополя врятував від смерті багатьох євреїв. А перед тим його можна було прочитати на шпальтах бандерівських видань у США. Ще раніше – знайти в документах МВД, де він значився як "видатний український націоналіст", що перебував у розшуку чекістів з 1943 року. Але найбільше людей називали його улюбленим учителем хімії та багатолітнім директором Нікопольської середньої школи №9.

22 червня 1941 року почався наступ німецьких військ на Україну. За неповних два місяці німці просунулися на сотні кілометрів від кордону і 17 серпня вже були у Нікополі.

Але влітку 1941-го на Нікопольщині з'явилися не тільки представники німецької армії та адміністрації. Сюди в складі Південної похідної групи прийшли члени ОУН(б) із Західної України. Вже незабаром, шукаючи місцевих авторитетних діячів, які могли б долучитися до роботи націоналістичної організації, вони зв'язалися із Федором Вовком. Він став членом ОУН десь саме тоді, коли почали розгортатися німецькі репресії проти бандерівців.

З вересня 1941 року Організація на всіх теренах України переходить до діяльності в антинімецькому підпіллі. На Нікопольщині ОУН нараховувала близько ста членів, її керівником став Федір Вовк. Офіційно він і далі виконував функції головного агронома, неофіційно – проводив активну просвітницьку роботу, розбудовував підпільну мережу.

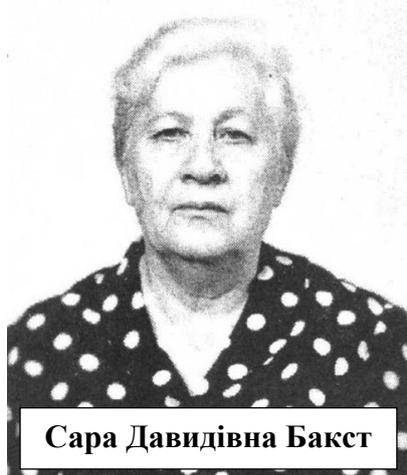
Як посадовець Вовк подавав німецькій адміністрації занижені цифри збору врожаїв, аби приховані рештки розподілити між тими, хто вкрай потребував їжі. Маючи можливість, він різного роду фіктивними документами рятував від примусового вивозу на роботу у Німеччину.

Благодійність Федора Вовка не обмежувалася лише українцями. Після встановлення у Нікополі німецької адміністрації, почалися переслідування місцевих євреїв: спочатку їх змушували носити пов'язки із зіркою Давида, а згодом – систематично вбивали.

Серед тих, хто опинився під загрозою смерті, була Сара Давидівна Бакст, колега Вовка по школі, викладачка молодших класів. Жертвами перших розстрілів стали дві сестри із дітьми (з трьох вбитих двоє новонароджених).

Сару заарештували не відразу, бо вона була одружена з українцем, але незабаром взяли і за неї. Викликана в комендатуру, вона саме застала вивезення на розстріл чергової групи євреїв. Поки їх садовили у вантажівки, до

Сари підійшов перекладач і порадив тікати. Вдома чекали двоє синів, племінник та мати, які тепер остаточно зрозуміли: на них чекає смерть.

"Мій чоловік був українець, – згадує Сара Бакст, – тому ходив вільно і увесь час шукав можливість врятувати сім'ю. Одного разу він зустрів Федора Івановича Вовка, якого добре знав як колегу-вчителя, і розповів йому про наше жахливе становище. Федір Іванович розпитав, де ми знаходимося, і обіцяв допомогти. Наступного дня з'явилася до нас його дружина Єлизавета Максимівна Шкандель і уточнила, скільки чоловік у небезпеці, кого треба рятувати. Незабаром вона прийшла знову з колегою Олександрою Григорівною

Дорошенко і вручила невеликий папірець з планом, кого куди ховати... План був написаний рукою Федора Івановича... За планом мама з моїм небожем переправлялися у село Варварівка, Софіївського району. О.Г. Дорошенко дала мамі паспорт своєї матері, вона працювала там увесь період окупації прибиральницею при школі під опікою директора Бринзи Володимира Анастасовича, нині вже покійного. В селі її знали як Зінаїду Петрівну. А небожу надала притулок одинока сестра В.А. Бринзи, і став він для неї, як рідний син. Я зі своїм п'ятирічним сином наступного вечора була переведена до ще однієї нашої шкільної колеги Марії Пантелеївни Мізіної, яка згодилася нас прийняти, хоч сама жила на квартирі".

Сара із сином переховувалися у погребі. Незабаром малому стало погано, тому Федір Вовк забрав його до себе і він кілька місяців жив у їх родині.

Тим часом Вовк виготовив фальшиві документи для Сари та членів її сім'ї і підготував їх перевезення в Долинський район Дніпропетровської області. Операція пройшла успішно. Так Сара Бакст з чоловіком, двома дітьми, матір'ю та небожем пережили німецьку окупацію.

Федір Вовк продовжував подвійну діяльність: легальну і підпільну. На зламі 1942–1943 років німці його заарештували. У в'язниці він перебував два тижні. Незалежно від того, чи причиною арешту була б участь агронома в бандерівському підпіллі, чи переховування єврейської родини, на нього однаково чекала б смертна кара. Але, як виявилось, затримали Вовка через донос, який звинувачував у фальсифікації звітів для німецької адміністрації. Тож вирішити проблему допомогла нездоланна корупція — головного агронома відкупили з арешту.

Восени 1943-го до Нікополя знову наблизився фронт, а значить близьким було повернення радянської влади. У Федора Вовка не було підстав сподіватися, що чекісти не дізнаються про його діяльність в роки німецької окупації, ще менше віри було у те, що радянська влада "пробачить", чи вдасться від неї відкупитися.

Вибору не було — залишитися на місці означало арешт, а відтак і смерть, жорстокі репресії для сім'ї. Тому, користуючись зв'язками ОУН, родина Вовків

вирушила на захід до Галичини. Тут він став одним із організаторів створення підпільного парламенту воюючої України.

На установчому зборі Української головної визвольної ради (так називався цей парламент) Федір Вовк був обраний віце-президентом. На еміграції Федір Вовк продовжив активну роботу в ОУН, був одним із соратників Степана Бандери. На початку 1950-х років виїхав до Сполучених Штатів Америки, попередньо змінивши ім'я — у цю країну він прибув як Іван Федорович Вовчук.

Таке маскування виявилось не зайвим: чекісти не припиняли розшук. В одному з їхніх документів – «Довідці про стан боротьби з учасниками оунівського підпілля на території східних областей УРСР станом на 1 жовтня

Єлизавета Шкандель

1953 року» – зазначалося: «Органами МВД розшукується видатний український націоналіст Вовк Федір Іванович, 1902 року народження, до Вітчизняної війни мешкав в м. Нікополі Дніпропетровської області, працював директором середньої школи».

"Він був гордістю революційної ОУН. Його праці для підпільної України, як теж для інтелектуальної української еліти, знаходили глибокий відгомін серед патріотичних кіл України, – писав про нього провідник ОУН Ярослав Стецько. – Це був гордий націоналіст-революціонер, який ніколи не схилив прапора революційної ОУН". Так Івана Вовчука, активного діяча націоналістичного руху, запам'ятали в середовищі української діаспори. Тим часом на батьківщині його пам'ятали як учителя Федора Вовка. Мало хто здогадувався, що мова йде про одну людину. Поверненню свого цілісного образу він завдячує колишнім учням, що вирішили дослідити життя наставника.

Один із них, Петро Гнатович Перападя, віднайшов врятовану Федором Вовком Сару Бакст і зробив усе потрібне, щоб про героїчний вчинок учителя дізналися всі. Жінка оформила спогади у свідчення, які були подані на розгляд спеціальної комісії в ізраїльській інституції Яд Вашем.

12 липня 1998 року Яд Вашем надав **Федору Вовку**, його дружині **Єлизаветі Шкандель** і **Марії Мізіній** званням Праведник народів світу.¹⁹

Меморіальна дошка на приміщенні школи в Нікополі

¹⁹Vovk Feodor & Shkandel Yelizaveta 8152 1998; Mizina Maria 8152.1 1998. URL: <https://collections.yadvashem.org/en/righteous/4045141>

Донецька область

Яким Олейниченко²⁰
Yakym Oleinychenko

Під час нацистської окупації м. Маріуполь Яким Олейниченко, його дружина Поліна та їхні дорослі діти Віктор і Валентина переховували у своєму будинку єврейського хлопчика Веніаміна Борисковського, родина якого була розстріляна. Близько року Веніамін провів у рятівників, ховаючись у старовинному піаніно. У 1998 р. Яд Вашем удостоїв Якіма, Поліну, Віктора та Валентину Олейниченків звання «Праведник народів світу»

During the Nazi occupation of Mariupol, Yakym Oleinychenko, his wife Polina, and their adult children Viktor and Valentyna hid a Jewish boy Veniamin Boryskovskyi, whose family was executed by the Nazis. Veniamin spent about a year with the Oleinychenko family, hiding in an old piano. In 1998, Yad Vashem awarded Yakym and Polina Oleinychenko, as well as their children Viktor and Valentyna the title of “Righteous Among the Nations”

Поліна Олейниченко. 1913
Polina Oleinychenko. 1913

Яким Олейниченко. 1913
Yakym Oleinychenko. 1913

²⁰ URL: <https://digital.warmuseum.kyiv.ua/documents/961>

Веніамін Борисковський із дружиною Аллою. 1960-ті
Veniamin Boryskovskiy and his wife Alla. 1960s

Житомирська область

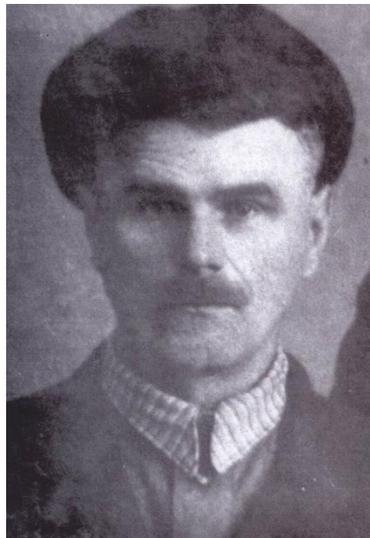
Родина Дейнеків²¹

Оксана Антипчук (Дейнеко) – донька Марка та Лідії Дейнеків. У роки Другої світової війни дівчина допомагала батькам переховувати від нацистської розправи членів єврейської родини Кесельманів у с. Ужачин на Житомирщині. Українська сім'я врятувала життя Зіні Кесельман та її синові Науму. У 2014 Маркові та Лідії Дейнекам, а також їхній доньці Оксані присвоєно звання «Праведник народів світу». Нагородження відбулося у 2016 р. в Залі Пам'яті Національного музею історії України у Другій світовій війні.

Oksana Antypchuk (Deineko) was a daughter of Marko and Lidiia Deineko. During the Second World War, the girl helped her parents to hide members of the Keselman family in the village of Uzhachyn, in the Zhytomyr region. The Ukrainian family saved the lives of Zina Keselman and her son Naum. In 2014, Marko and Lidiia Deineko, as well as their daughter Oksana, were awarded the title of “Righteous Among the Nations”. The awarding ceremony took place in 2016 in the Hall of Remembrance of the National Museum of the History of Ukraine in the Second World War.

**Оксана Антипчук
(Дейнеко). 1945**
Oksana Antypchuk
(Deineko). 1945

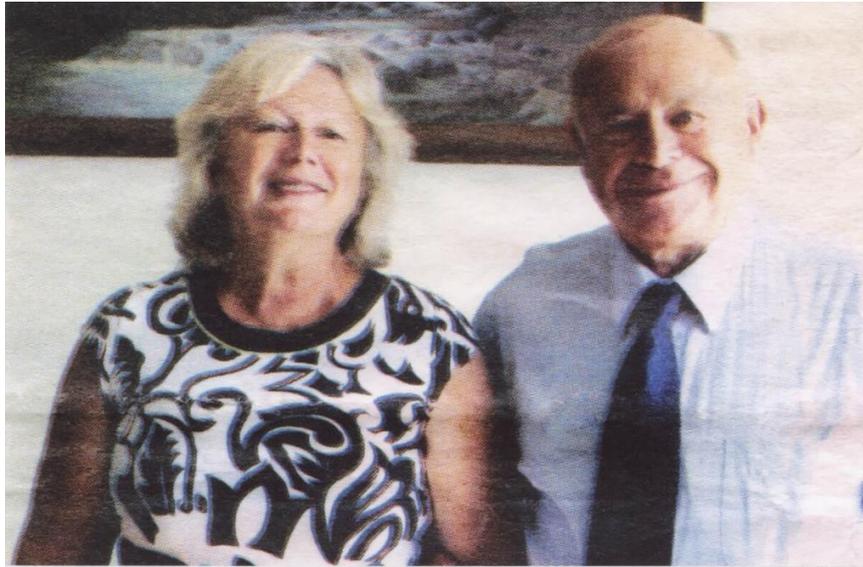

Марк Дейнеко
Перша половина XX ст.
Mark Deineko. The first half
of the XXth century.

Лідія Дейнеко
Перша половина XX ст.
Lidia Deineko. The first half
of the XXth century.

²¹ URL: <https://digital.warmuseum.kyiv.ua/documents/146>

Наум (Анатолій) Кесельман із дружиною, 2013 р.
Naum (Anatoliy) Keselman with his wife. 2013

Почесна грамота про присвоєння звання Праведників народів світу Оксані Дейнеко (Антипчук) і її батькам – Марку та Лідії Дейнекам. Єрусалим. 06.01.2015

Certificate of Honor of Appointing the «Righteous Among the Nations» award to Oksana Deineko (Antipchuk) and her parents Mark and Lidia Deineko. Jerusalem. 06.01.2015

Родина Суботенків

Феодосій Суботенко разом із дружиною Марією та донькою Ніною проживав у с. Лебединці на Житомирщині. Під час нацистської окупації сім'я Суботенків переховувала єврея Якова (Івана) Богорада. Після завершення війни Ніна та Яків одружилися. У 1998 Феодосій і Марія Суботенки удостоєні звання «Праведник народів світу». У 1999 це звання отримала і Ніна Богорад (Суботенко).

Feodosii Subotenko with his wife Mariia and daughter Nina lived in the village of Lebedyntsi, Zhytomyr region. During the Nazi occupation, the Subotenko family hid and rescued Yakiv (Ivan) Bohorad. After the war, Nina and Yakiv got married. In 1998, Feodosii and Mariia Subotenko were awarded the title of Righteous Among the Nations. In 1999, Nina Bohorad (Subotenko) was awarded the title as well.

Феодосій Суботенко з дружиною Марією, 1944 р.
Feodosii Subotenko with his wife Mariia, 1944.

Ніна Суботенко з нареченим Яковом (Іваном) Богорадом, 1946 р.
Nina Subotenko with her fiancé Yakiv (Ivan) Bohorad, 1946.

Закарпатська область

Кутнич Марія Mariia Kutnych

Марія Кутнич із дітьми Марією, Юрієм, Іваном та хворим свекром проживала в с.Великі Ком'яти на Закарпатті. Чоловік помер. Жінці доводилося важко працювати, щоб прогодувати всю родину, однак вона прихистила в себе ще й єврейського юнака.

Єшуа Грінфельд був до війни вчителем у м. Дебрецен (Угорщина). У 1944 р., коли євреїв Угорщини почали зганяти в гетто, він вирішив повернутися додому, на Закарпаття, де жили його мати і старші сестри.

Невдовзі євреї Великих Ком'ят теж отримали наказ збиратися з речами. Єшуа благав рідних залишитись, але вони не схотіли. Сестра Естер домовилася зі своєю подругою і сусідкою Марією Кутнич, щоб та взяла юнака до себе. Наступного дня почалося вивезення. Мати Єшуа, сестри Естер та Хава виїхали – вони ще не знали, що прямують до табору Аушвіц.

Єшуа Марія заховала в погребі. Прогодуватися було дуже важко, але її діти порівну розділяли з ним їжу. Одна із сусідок дізналася про хлопця й погрозувала виказати його. Марія переселила свого підопічного з підвалу на горище, та попри все, залишила в себе. Після вигнання із краю окупантів Єшуа добровольцем пішов на фронт. Повернулася до села й Естер: з усієї родини в Аушвіці вижила тільки вона.

По війні Єшуа емігрував до Аргентини, і зв'язок із ним урвався, проте Естер і Шура, її донька, підтримували контакти з Марією. Шура згодом надіслала свідчення до Яд Вашему із проханням, щоб Марію Кутнич визнали Праведником народів світу.

Нагороду отримала 23 жовтня 2017 р. онучка рятівниці Надія Іванівна Юричко в Національному музеї історії України у Другій світовій війні. Медаль та почесну грамоту Праведника народів світу вручав Надзвичайний і Повноважний Посол Держави Ізраїль в Україні пан Еліав Белоцерковські.

Mariia, being a widow, brought up three children and cared for her sick father-in-law. She agreed to shelter a Jewish boy Yeshua Hrinfeld whose family was taken to Auschwitz. After the expulsion of the Nazis from the region, he went to the front. After the war, he emigrated to Argentina. In 2015, Mariia Kutnych was awarded the title of "Righteous Among the Nations"

**Марія Кутнич із дітьми та онуками. 1965 р.
Mariia Kutnych with her children and grandchildren. 1965**

**Марія Кутнич із донькою та синами. 1938
Mariia Kutnych with her daughter and sons. 1938**

Запорізька область

Уляна Носенко

Uliana Nosenko

Під час нацистської окупації с. Басань на Запоріжжі Уляна Носенко надала притулок єврейській дівчинці Песі Хуріній, родина якої у квітні 1942 р. була вбита нацистами під час антиєврейської акції в м. Сталіно (нині – м. Донецьк). Уляна видавала дівчинку за свою осиротілу племінницю-гречанку. Песя проживала в неї до 1946 р. У 2002 р. Яд Вашем удостоїв Улянун Носенко звання «Праведник народів світу»

During the Nazi occupation of the Basan village in the Zaporizhzhia region, Uliana Nosenko sheltered a Jewish girl Pesia Khurina, whose family was killed by the Nazis during an anti-Jewish action in Stalino (now Donetsk) in April 1942. Uliana represented a girl as her orphaned Greek niece. Pesia lived at Uliana's place until 1946. On January 23, 2002, Yad Vashem awarded Uliana Nosenko the honorary title of the "Righteous Among the Nations"

Уляна Носенко з чоловіком Іваном Носенком. 1935

Uliana Nosenko with her husband Ivan Nosenko. 1935

Песя Ляміна (Хуріна) з Ніною Сидорович (Носенко). 2000

Pesia Liamina (Khurina) with Nina Sydorovych (Nosenko). 2000

Івано-Франківська область

Григорій та Марія Паливоди²²

Співпрацювали до війни українська сім'я Паливодів та єврейська Бухвальдів. Проживаючи в селищі Нижнів Станіславської обл. (тепер Івано-Франківської області), вони підтримували приятні стосунки, оскільки глава сім'ї Бухвальдів торгував зерном і яйцями, а Григорій Паливода був одним з його постачальників.

У перший тиждень липня 1941 р., коли німці окупували цю територію, близько 800 євреїв Нижніва депортували в гетто міста Станіславів, де більшість із них було вбито, серед них – глава сім'ї Бухвальдів і його старший син. Його дружина, Броня Бухвальд, і двоє дітей, Леон і Люція, залишилися живими. Вони втекли зі Станіслава й повернулися в Нижнів, де стали шукати притулку в сім'ї Паливодів.

Троє євреїв ховалися на горищі, Григорій і Марія дбали про чистоту в їх укритті й постачали підопічних їжею. Двічі в будинку Паливодів проводилися облави. Вперше один з поліцаїв, вийнявши пістолет, став погрожувати вбити Григорія Паливоду, якщо той не покаже йому, де ховаються євреї. Тоді Григорій узяв на руки маленьку доньку і присягнувся її життям, що він нікого не ховає²³.

Вдруге, коли ввірвалися поліцаї, вони обшукали весь будинок, включаючи горище, але не знайшли Бухвальдів.

На початку 1944 р., коли Червона Армія наближалася до цієї місцевості, Бухвальди вирішили залишити будинок рятівників і вирушити в бік лінії фронту²⁴.

Паливоди нічого не знали про подальшу долю своїх підопічних аж до 1959 року, коли вони отримали листа від Броні з Канади, куди та іммігрувала разом з дітьми. 22 жовтня 1998 року Яд Вашем удостоїв Григорія та Марію Паливода почесним званням «Праведник народів світу» (номер справи М.31.2/7823)²⁵.

І тепер, через вісім десятиліть, після початку російської спецоперації в Україні, нащадки родини Бухвальд запропонували підтримку і притулок сім'ї, яка свого часу їх врятувала.

З їхньою допомогою у квітні до Монреалю з України приїхала 24-річна Наталія Марійчин, правнучка Григорія та Марії Паливода. Саме життям її

²² Слободинський Д. К. Порятунк євреїв українцями у роки Другої світової війни: дис. ... к-та історичних наук: 07.00.01 – історія України / Слободинський Д. К.; Київський нац. ун-т. – Київ, 2015. – 234 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Slobodynskyi_Dmytro/Poriatunok_ievreiv_ukraintsiamy_u_roky_Druhoi_svitovoi_viiny.pdf

²³ Праведники народів світу. Паливода Г. (М. 31. 2 / 7823) // Яд Вашем: URL: <https://collections.yadvashem.org/ru/righteous/4035717>

²⁴ Там само

²⁵ URL: <https://collections.yadvashem.org/ru/righteous/4035717>

бабусі по материнській лінії, Катерини Паливода, її прадід присягався німецькому офіцеру.

Люція Бухвальд на шкільній фотографії 1936 року.²⁶

Сем Ланглебен і Наталя Марійчин.²⁷

²⁶ Photos courtesy Sam Langleben. URL: <https://lechaim.ru/events/zamykaya-krug/>

²⁷ Замыкая круг. URL: <https://lechaim.ru/events/zamykaya-krug/>

Михайла та Любомира Белегаї²⁸

Український селянин Михайло Белегаї жив зі своєю дружиною Любомирою та маленькою донькою Володимирою у селі Журів, неподалік Рогатина, Станіславівська (нині Івано-Франківська) область. Сім'я була добре знайома із сусідами та власниками місцевої продуктової крамниці Шрейєрами.

Коли у липні 1941-го року німці окупували регіон, євреям було наказано переселитися до міста Букачівці. Одного літнього вечора 1943-го року Михайло почув стукіт у двері, і виявив на порозі Елієзера Шрейєра та його синів: 13-річного Іцхака та 7-річного Ізраєля.

Родина Белегаї

Елієзер розповів Михайлу про загибель своєї дружини Малки та батька Йошуа під час Акції у Букачівцях у Йом Кіпур (Судний день) 1942-го року. Попри все, Елієзеру та його синам вдалося вижити у гетто до його ліквідації 6-9 червня 1943 року. Тепер вони прийшли до Михайла просити сховати їх. Після деяких вагань Михайло дозволив трьом євреям сховатися у нього в сараї.

Щодня Михайло чи Любомира приносили їм їжу та забирали відро, яке ті використовували замість туалету.

Белегаїам доводилося приховувати перебування в їхньому домі євреїв не лише від цікавих сусідів, а й від своєї 6-річної дочки Володимири, яка була надто мала, щоб зберігати секрети. Наприкінці зими 1943-1944 років закінчилися запаси продовольства у Белегаїв, що дуже ускладнило завдання прогнати всіх, хто жив у будинку.

Часто Іцхак був змушений виходити з укриття та красти їжу у мешканців села. Під час однієї з цих вилазок його зловили, сильно побили та заарештували, проте йому вдалося втекти та повернутися до будинку Белегаїв.

Коли лінія фронту наблизилася на небезпечну відстань, Белегаї перевели своїх друзів у більш надійне укриття – яму, замасковану купою сміття у їхньому дворі. Там Шрейєри і провели останні місяці окупації до кінця липня 1944 року. На прохання Михайла вони таємно покинули його будинок, оскільки він побоювався негативної реакції сусідів, якщо вони дізнаються, що він допомагав євреям. Через рік Шрейєри залишили Україну, і 1949-го року іммігрували до Ізраїлю. У 2003 р. Ізраєль Шрейєр (згодом Шаріп) відвідав своє рідне село і познайомився з дочкою Белегаїв. 12 грудня 2003 року Яд Вашем

²⁸URL:https://righteous.yadvashem.org/?search=%D0%9B%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B0%20%D0%91%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%B3%D0%B0%D0%B9&searchType=righteous_only&language=ru&itemId=4442565&ind=0

удостоїв Михайла та Любомира Белегаїв почесним званням «Праведник народів світу».

Ізраель Шрейєр (Шарієр) відвідав могилу своїх рятівників. 2003 р.

Ізраель Шрейєр (згодом Шарієр) відвідав своє рідне село Журів.

Київ

Подружжя Омельченків The Omelchenko Spouses

Костянтин та Ольга Омельченки з донькою Оленою проживали в м. Київ, на Печерську. Напередодні німецько-радянської війни сім'я отримала земельну ділянку для будівництва житла в новому районі міста. Певний час Омельченки мешкали там в тимчасовій будівлі. Під час нацистської окупації молоде подружжя переховувало в сусідніх недобудовах єврейську жінку Етель Опенгейм, її дітей та маму, які врятувалися від розстрілів у Бабиному Яру. У 2000 Костянтин та Ольга Омельченки удостоєні звання «Праведник народів світу». Також їм присвоєно звання «Праведник Бабиного Яру».

Kostiantyn and Olha Omelchenko and their daughter Olena lived in Kyiv, in the Pechersk district. On the eve of the German-Soviet war, the family got a land plot for building a house in a new part of the city. For some time, the Omelchenkos lived there in a temporary building. During the Nazi occupation, the young couple hid a Jewish woman, Etel Openheim, her children and mother, who had escaped the shootings in Babyn Yar, in a neighboring unfinished building. In 2000, Kostiantyn and Olha Omelchenko were awarded the title of "Righteous Among the Nations". They were also awarded the title of "Righteous of Babyn Yar"

Подружжя Омельченків – Костянтин та Ольга. 1938
The Omelchenko Spouses – Kostiantyn and Olha. 1938

Ольга Омельченко з донькою Оленою. 1940
Olha Omelchenko with her daughter Olena. 1940

Ніна Герасимова
Nina Herasymova

Ніна Герасимова мешкала в Києві на вул. Володимирській, буд. 64. Під час окупації столиці України в жовтні 1941 р. переховувала, ризикуючи власним життям, єврейське подружжя Грінбергів. Відповідно до постанови Фонду «Пам'ять Бабиного Яру» від 22 лютого 1998 р. за виявлені християнське милосердя й доброту та врятовані життя приречених на загибель євреїв Ніну нагороджено грамотою «Праведника України»

Nina Herasymova lived in Volodymyrska Street, 64, Kyiv. During the occupation of the capital of Ukraine in October 1941 risking her own life she was hiding in attic of the house the Grinberg Jewish couple. According to the Resolution of the Foundation "Remembrance of the Babyn Yar" of 22nd February 1998 Nina was awarded with a relevant diploma "Righteous of Ukraine" for revealed Christian charity, kindness and saved lives that were doomed to death

Ніна Герасимова – студентка Київського політехнічного інституту. 1941
Nina Herasymova is a student of Kyiv Polytechnic Institute. 1941

Бобовик Євгенія²⁹ **Bobovyk Yevheniia**

Під час нацистської окупації м. Київ Євгенія Бобовик разом із дітьми Віктором і Оленою впродовж двох років переховувала в підвалі свого будинку на вул. Горького сусідських хлопчиків – Олександра й Георгія Склянських. Щоб відвести підозру, братів Склянських охрестили в костелі Св. Олександра та одягнули їм католицькі хрестики. Внаслідок доносу Євгенію Бобовик викликали в комендатуру на допит, але жінці вдалося уникнути арешту. 31 жовтня 2002 р. Яд Вашем удостоїв Євгенію Бобовик та її дітей Віктора Бобовика й Олену Пустовалову (Бобовик) звання «Праведник народів світу». Родина також отримала звання «Праведник Бабиного Яру».

During the Nazi occupation of Kyiv, Yevheniia Bobovyk together with her children Viktor and Olena hid neighboring Jewish boys Oleksandr and Heorhii Sklianskyi in the basement of their house on Horkyi Street. To clear of suspicion, the Sklianskyi brothers were baptized in the Cathedral of St. Alexander of Kyiv and wore Catholic crosses. As a result of the denunciation, Yevheniia Bobovyk was called to the commandant's office for questioning, however, managed to escape arrest. On October 31, 2002, Yad Vashem awarded Yevheniia Bobovyk and her children Viktor Bobovyk and Olena Pustovalova (Bobovyk) the title of “Righteous Among the Nations”. The family was also awarded the title of “Righteous of Babyn Yar”.

Бобовик Євгенія. 1930-ті.
Bobovyk Yevheniia. 1930s.

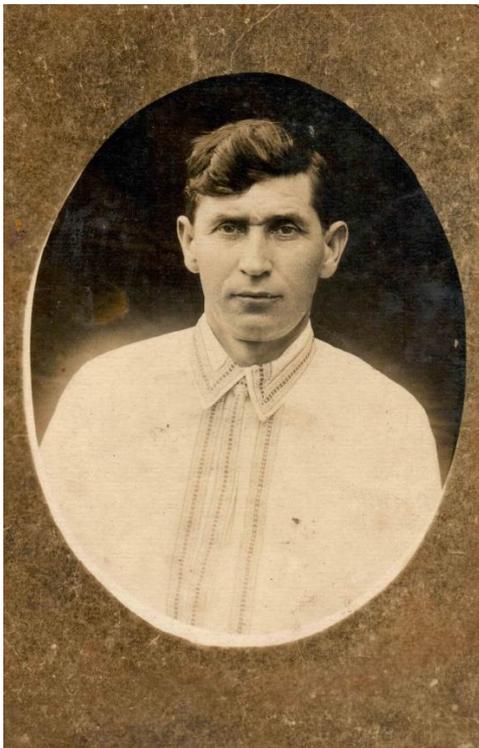
²⁹ URL: <https://digital.warmuseum.kyiv.ua/documents/428>

Київська область

Ілля Малофій, Варвара Малофій³⁰ Illia Malofii, Varvara Malofii

Ілля Малофій проживав із дружиною Варварою та донькою Галиною в с. Козинці на Київщині. Під час нацистської окупації родина переховувала єврея Бориса Міндіча, втікача з полону. Галина та Борис до війни навчалися разом у м. Київ на індустріальному робітничому факультеті. У воєнні роки долучилися до підпільної боротьби в селі, згодом приєдналися до партизанського загону. По війні одружилися. У 1996 р. Ілля та Варвара Малофії, а також їхня донька Галина Корпусенко удостоєні звання «Праведник народів світу».

Illia Malofii with his wife Varvara and daughter Halyna lived in the village of Kozyntsi in the Kyiv region. During the Nazi occupation, the family hid a Jew Borys Mindich who escaped captivity. Before the war, Halyna and Borys studied together in Kyiv at the Industrial Workers' Faculty. During the war, they joined the underground movement in the village, later joined the partisan detachment. After the war, they got married. In 1996, Illia and Varvara Malofii, as well as their daughter Halyna Korpusenko were awarded the title of "Righteous Among the Nations".

Ілля Малофій. 1930
Illia Malofii. 1930

Варвара Малофій. 1920
Varvara Malofii. 1920

³⁰ URL: <https://digital.warmuseum.kyiv.ua/documents/771>

Грамота почесна про присвоєння звання «Праведник народів світу» Іллі та Варварі Малофіям та їхній доньці Галині Корпусенко. 23.12.1996
 Honorable certificate of the «Righteous Among the Nations» of Illia and Varvara Malofii and their daughter Halyna Korpusenko. 23.12.1996

Олександр, Марія Костюшки
Oleksandr, Mariia Kostiuszko

Під час нацистської окупації м. Біла Церква родина Костюшків переховувала у своєму будинку Леоніда Горобцова та його племінника Григорія Мясковського. У 1997 р. Олександр і Марія Костюшки та їхній старший син Петро були удостоєні звання «Праведник народів світу»

During the Nazi occupation of Bila Tserkva, the Kostiuszko family hid Leonid Horobtsov and his nephew Hryhorii Miaskovskyyi in their house. In 1997, Oleksandr and Mariia Kostiuszko and their eldest son Petro were awarded the honorary title of "Righteous Among the Nations"

Олександр, Марія та Євдокія Костюшки із сусідами. 1956
Oleksandr, Mariia and Yevdokiia Kostiuszko with their neighbors. 1956

Кіровоградська область

**Дудник Віра Коробко Петро Голдобіна Катерина Голдобіна Анна
Dudnik Vera Korobko Pyotr Goldobina Yekaterina Goldobina Anna**

Дудник Віра, Коробко Петро, Голдобіна Катерина Жук (Голдобіна), Анна проживали в селі Тишківка Кіровоградського району (сьогодні Тишківка Кіровоградського району). Її чоловік, директор місцевої школи, пішов в армію, і Дудник залишилася сама з чотирма дітьми. Тишківка мала змішане населення, в якому проживало близько 100 євреїв, серед них і родина Любарських. У серпні 1941 року, після входу німців в село, євреїв переслідували, принижували і заганяли на підневільну роботу. 6 січня 1942 року, коли сільських євреїв вивозили з домівок до відділку міліції, 19-річній Євгенії Любарській (згодом Селіні) вдалося сховатися в амбарі свого будинку. Її молодший брат Леонід, якого на той час не було вдома, знайшов притулок у свого шкільного друга Степана Стромилу. Після завершення переселення євреїв Євгенія побігла до сусідки Дудник, яка, незважаючи на небезпеку для свого життя та життя своїх дітей, прийняла Любарську в єдину кімнату будинку і сховала її за пальто, що повісили на двері. Цілий день безперервні звуки стрілянини та шум криків пронизували стіни оселі. Того дня було вбито 65 євреїв Тишківки. Одразу після вбивства місцева поліція почала ретельний пошук території на предмет євреїв-утікачів. Дудник звернулася до свого родича Петра Коробка, який був колгоспним візником. Коробко, батько трьох малолітніх дітей, допоміг Любарській втекти з села, а потім протягом наступних трьох місяців вона поневірялася по селах України в надії перейти фронт і приєднатися до Червоної Армії. У квітні 1942 року Любарська приїхала в село Широке Харківського району (нині Широке Харківського району) і зустріла селянку Анну Голдобіну, яка запросила її до себе додому. Майже рік Любарська знаходилася у притулку у Голдобіної та її матері Катерини, аж до березня 1943 року, коли вона пішла до партизанського загону. Весь час у Голдобіних вони намагалися приховати присутність Любарської, і коли хтось викликав підозри, Катерина розповідала людям, що Любарська родичка з Росії. 8 березня 1998 року Яд Вашем визнав Віру Дудник, Петра Коробка, Катерину Голдобіну та її дочку Анну Голдобіну званням Праведники народів світу.

Dudnik, Vera Korobko, Pyotr Goldobina, Yekaterina Zhuk (Goldobina), Anna Vera Dudnik lived in the village of Tishkovka, Kirovograd District (today Tyshkivka, Kirovohrad District). Her husband, the principal of a local school, had enlisted in the army and Dudnik was left alone with her four children. Tishkovka had a mixed population that included about 100 Jews, among them the Lubarski family. In August 1941, after the Germans had entered the village, the Jews there were persecuted, humiliated, and ordered to work as slave laborers. On January 6, 1942, when the village Jews were removed from their homes to the police station, 19-year-old

Yevgeniya Lubarskaya (later Selina) managed to hide in the granary of her home. Her younger brother, Leonid, who was not at home at the time, found refuge with his school friend Stepan Stromylo*. After the relocation of the Jews had been completed, Yevgeniya ran across to her neighbor, Dudnik, who, despite the danger to her life and the lives of her children, welcomed Lubarskaya into the only room of the house and hid her behind some coats that hung on the door. All through the day, the non-stop sounds of shooting and the noise of screaming penetrated the walls of the home. That day, 65 Jews from Tishkovka were murdered. Immediately after the slaughter, the local police began a thorough search of the area for escaped Jews. Dudnik turned to her relative Pyotr Korobko, who was a truck driver for the kolkhoz. Korobko, the father of three young children, helped Lubarskaya flee the village and then for the following three months she wandered throughout the villages of Ukraine in the hope of crossing the front and joining the Red Army. In April 1942, Lubarskaya reached the village of Shirokoye, Kharkov District (today Shyroke, Kharkiv District) and met Anna Goldobina, a farmer, who invited her into her home. Lubarskaya was offered shelter by Goldobina and her mother Yekaterina for almost a year, until March 1943, when she joined a group of partisans. Throughout her time with the Goldobinas, they made every effort to conceal Lubarskaya's presence and when someone did raise suspicions, Yekaterina told people that Lubarskaya was a relative from Russia. On March 8, 1998, Yad Vashem recognized Vera Dudnik, Pyotr Korobko, Yekaterina Goldobina and her daughter, Anna Goldobina, as Righteous Among the Nations.

Справа наліво сидять: врятована Євгенія Селіна, чоловік рятівниці та рятівниця Віра Дудник, 1939 р.

From right to left, sitting: survivor Yevgenia Selina, the rescuer's husband and rescuer Vera Dudnik, 1939.

Луганська область

Пономаренко (Татарка) Євдокія Ponomarenko (Tatarka) Yevdokiya

Пономаренко (Татарка) Євдокія проживала у селі Преображенному біля м. Сватового Ворошиловградського району (нині Луганськ). Працювала в місцевому колгоспі, доглядала маленьку доньку Зою 1938 р.н. У серпні 1942 р. німці окупували місцевість. Невдовзі в селі з'явилася жінка з двома дітьми, яка шукала роботу та житло. Жінка представилася українкою Марією Пінчук, хоча не мала документів, що підтверджують її особу. Вона стверджувала, що вони згоріли разом з усіма її речами під час авіабомбардування. Сільський голова Трохим Коваленко прийняв прибулих привітно, дозволив їм заселити покинуту хатину, а Марійці дозволили заробляти на життя, долучаючись до господарських робіт. Її діти, 16-річна Софія і семирічний Володимир, змішалися з місцевими дітьми і начебто нічим від них не відрізнялися. Насправді родина була єврейською, вихідцями з містечка Гуляйполе, що в сусідньому районі Запоріжжя. Справжнє ім'я Марії було Фріда Пінсон. Коли війна прийшла в Україну, вона з дітьми втекла на схід, дійшовши до міста Алчевськ (Ворошиловградський район), яке мало бути окупованим на рік пізніше, ніж решта України. У серпні 1942 року вони знову втекли, бо не приховували своєї національності, проживаючи там. Знайшовши роботу і житло в Преображенному, Фріда і її діти деякий час почувалися у відносній безпеці. Під час роботи на колгоспних полях Фріда подружилася з Євдокією і довірилася їй. Євдокія почала допомагати своїй новій подрузі продуктами та іншими необхідними речами. Вона також намагалася відвести інших селян від їхніх підозр щодо прибульців. Пізніше в тому ж році Євдокія запросила Пінсонів до себе додому, де вони могли б мати більш нормальні умови життя. Восени 1942 року групу сільської молоді примусово забрали на роботу до Німеччини, серед них Софію Пінсон. Група прибула до Бремена, де довоєнний знайомий з України впізнав і засудив Софію. Вона дивом вижила в Аушвіці і возз'єдналася зі своєю родиною після звільнення. Фріда з сином залишалися з Євдокією до приходу Червоної Армії у вересні 1943 року. Сусіди часто дорікали Євдокії за допомогу євреям, хоч і не знали цього напевно, але не доносили владі на неї та її підопічних. Після війни шляхи Фріди та Євдокії розійшлися, щоб ніколи більше не зустрітися. Лише в 2007 році зв'язок між двома родинами відновився завдяки ініціативі Володимира Пінсона. 28 жовтня 2007 року Яд Вашем надав Євдокії Пономаренко почесне звання Праведник народів світу.

Ponomarenko (Tatarka) Yevdokiya resided in the village of Preobrazhennoye near the town of Svatovo, Voroshilovgrad District (today, Lugansk). She worked at the local collective farm (kolkhoz) and cared for her little daughter, Zoya, born in 1938. In August 1942, the Germans occupied the area. Soon a woman with two children

appeared in the village, looking for work and lodging. The woman presented herself as Mariya Pinchuk, Ukrainian, although she had no papers confirming her identity. She claimed that they had been burnt with all her other belongings during an air bombardment. The village head, Trofim Kovalenko, received the newcomers nicely, allowed them to occupy an abandoned hut and let Mariya earn her living by joining in the farm work. Her children, 16-year-old Sofia and a seven-year-old Vladimir mingled with the local kids and seemingly did not appear to differ from them. In reality, the family was Jewish, natives of the town of Gulyaypole, situated in the neighboring district of Zaporozhye. Mariya's real name was Frieda Pinson. When war came to the Ukraine, she and her children had fled eastward, reaching the town of Alchevsk, (Voroshilovgrad District) that was to be occupied a year later than the rest of Ukraine. In August 1942, they again fled because they had not concealed their nationality while living there. Having now found work and lodging in Preobrazhennoye, Frieda and her children felt relatively safe for a time being. During work in the kolkhoz fields, Frieda made friends with Yevdokiya and confided in her. Yevdokiya started helping her new friend with food and other necessities. She also tried to argue other villagers out of their suspicions about the newcomers. Later that year, Yevdokiya invited the Pinsons to her house where they could have more normal living conditions. In fall 1942, a group of young villagers were forcefully enlisted for work in Germany, among them Sofia Pinson. The group arrived in Bremen where a prewar acquaintance from Ukraine recognized and denounced Sofia. She miraculously survived Auschwitz and was reunited with her family after the liberation. Frieda and her son remained with Yevdokiya until the arrival of the Red Army in September 1943. The neighbors often reproached Yevdokiya for helping Jews, even though not knowing that for sure, but did not denounce her and her wards to the authorities. After the war, Frieda and Yevdokiya parted ways never to meet again. Only in 2007 was the bond between the two families reestablished through the initiative of Vladimir Pinson. On October 28, 2007, Yad Vashem recognized Yevdokiya Ponomarenko (Tatarka) as Righteous Among the Nations.

Євдокія Пономаренко з родиною

Іван Кулішов Костянтина Кулішова Ніна Анікеєва (Кулішова)
Ivan Kulishov Konstantina Kulishova Nina Anikeyeva (Kulishova)

Іван Кулішов, його дружина Костянтина та їхня 18-річна дочка Ніна проживали в місті Ворошиловськ Ворошиловградського району (сьогодні Алчевськ Луганського району). Німці завоювали місто 13 липня 1942 року, а в січні 1943 року родина Кулішових переховувала вдома 19-річну Рахіль Вайншельбойм та її 14-річного брата Давида. Брат і сестра Вайншельбойми втекли з трудового табору для євреїв на околиці Ворошиловська після вбивства їхніх батьків, Мойсея і Генендлія. Спочатку вони звернулися за допомогою до друга родини, але він був надто наляканий, щоб запросити їх до себе додому. Тоді вони звернулися до Кулішова, який знав їхнього батька як старшого лікаря туберкульозної лікарні. Десять днів Вайншельбойми переховувалися в хаті Кулішових, а потім виявили, що фронт бою звідти лише за 30 км на схід, уздовж річки Сіверський Донець, і вирішили спробувати дістатися радянського боку. Однієї ночі, одягнені в український селянський одяг і в супроводі місцевого жителя, брату і сестрі вдалося переправитися через замерзлу річку і зуміти дістатися Рад. Після війни ті, хто вижив, оселилися в Кишиневі, Молдова. У 1990-х роках Рахіль (на той час Таксір) емігрувала до Ізраїлю. 4 липня 1999 року Яд Вашем надав Івану і Костянтині Кулішових та їх дочці Ніні Анікеєвій почесне звання Праведники народів світу.

Ivan Kulishov, his wife, Konstantina, and their 18-year-old daughter, Nina, lived in the city of Voroshilovsk, Voroshilovgrad District (today Alchevs'k, Luhans'k District). The Germans conquered the city on July 13, 1942, and in January 1943, the Kulishov family hid 19-year-old Rakhil Vaynshelboym and her 14-year-old brother David in their home. The Vaynshelboym siblings had escaped from a labor camp for Jews on the outskirts of Voroshilovsk after their parents, Moisey and Genendlya, were murdered. They initially turned to a family friend for help but he was too frightened to invite them into his home. They then approached Kulishov, who knew their father as the senior physician in a hospital for treating tuberculosis. The Vaynshelboym siblings hid in the Kulishovs' small house for ten days, then discovered that the battlefront was only 30 km east of there, along the Seversky Donets River, and they decided to try and reach the Soviet side. One night, dressed in Ukrainian peasants' garb and accompanied by a local, the siblings crossed the frozen river and managed to reach the Soviets. After the war, the survivors settled in Kishinev, Moldova. In the 1990s Rakhil (by then Taksir) immigrated to Israel. On July 4, 1999, Yad Vashem recognized Ivan and Konstantina Kulishov and their daughter, Nina Anikeyeva, as Righteous Among the Nations.

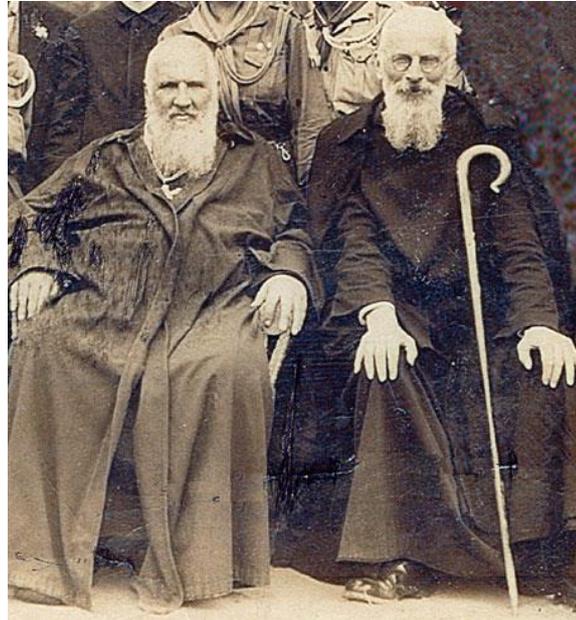
Львівська область

Шептицький Климент Sheptytsky Clement

Климент Шептицький був молодшим братом Митрополита Андрея Шептицького який був главою Греко-Католицької (Уніатської) Церкви в Західній Україні. У серпні 1942 року Климент Шептицький прийняв Курта Левіна у своєму домі після того, як батько й мати Левіна були вбиті. Його батько був відомим рабином у Львові. Шептицький дістав для Левіна свідоцтво про хрещення, а також документи на ім'я Романа Митки. Потім Шептицький відправив Левіна до монастиря в Личакові, що на околиці Львова (Личаків, нині район Львова). Аж до визволення Західної України влітку 1944 року Левін навчався там та в інших монастирях. Весь цей час Шептицький підтримував з ним зв'язок і стежив, щоб його справжня особа залишалася в таємниці. Під час війни інші євреї також знаходили притулок у монастирях Греко-Католицької Церкви. Серед єврейських чоловіків, жінок і дітей, яким допомагала ця Церква, були Натан Левін, молодший брат Курта; Сини рабина Хамейдеса; родина Подошиних; і пані Авраам та її дочка. Цих та інших євреїв розсіяв по монастирях Західної України священник Марко Стек, який отримував накази від Шептицького, який також займався переміщенням євреїв між монастирями. Після війни, у листопаді 1945 року, Курт Левін допоміг Стеку втекти на захід, і він зрештою оселився в Канаді. Левін поїхав вчитися в Ізраїль, а пізніше переїхав до Сполучених Штатів. Двоє залишалися друзями протягом багатьох років. 14 лютого 1995 року Яд Вашем надав Клименту Шептицькому та Марку Стеку почесне звання Праведники народів світу.

Kliment Sheptytskyi (Szeptycki) was the younger brother of Metropolitan Andrey Sheptytskyi (Szeptycki), who was head of the Greek Catholic (Uniate) Church in western Ukraine. In August 1942, Kliment Sheptytskyi welcomed Kurt Lewin into his home after Lewin's father and mother had been murdered. His father had been a prominent rabbi in Lwów (today L'viv). Sheptytskyi obtained a baptismal certificate for Lewin as well as identity papers in the name of Roman Mytka. Sheptytskyi then sent Lewin to a monastery in Łyczaków, on the outskirts of Lwów (Lychakiv, presently a district in L'viv). Until the liberation of western Ukraine in summer 1944, Lewin studied there and in other monasteries. Throughout this time, Sheptytskyi maintained contact with him and ensured that his true identity remained a secret. During the war, other Jews also found shelter in the monasteries affiliated with the Greek Catholic Church. Among the Jewish men, women, and children helped by this Church were Natan Lewin, Kurt's younger brother; Rabbi Chameides's sons; the Podoszyn family; and Mrs. Abraham and her daughter. These and other Jews were dispersed among the monasteries in western Ukraine by the priest Marko Stek, who received orders from Sheptytskyi, who was also involved with moving Jews between monasteries. After the war, in November 1945, Kurt Lewin helped Stek to flee

westward, and he eventually settled in Canada. Lewin went to study in Israel and later moved to the United States. The two remained friends for many years. On February 14, 1995, Yad Vashem recognized Kliment Sheptytskyi (Szeptycki) and Marko Stek as Righteous Among the Nations.

Шептицькі: митрополит Андрей та ігумен Климентій. 1927 р.

Фіктивне посвідчення послушника-студита, видане Курту Левіну на ім'я Романа Митки під час переховування, 1943 р.

Ганна Макар Роман Макар Hanna Makar Roman Makar

Роман і Ганна Макари жили в м. Борислав на Львівщині. Виховували доньку Володимиру та сина Ореста. У підвалі власного будинку обладнали сховок, де впродовж періоду нацистської окупації переховували 13 євреїв. Серед урятованих – львівські лікарі Рита Браунер, Хана Брюненграбер, Елькан, Регіна та Рауль Хармеліни. Після війни всі емігрували до Австралії, однак підтримували зв'язки з рятівниками. У 2015 Ганну й Романа Макарів удостоєно звання «Праведник народів світу»

Roman and Hanna Makar lived in Boryslav, Lviv region. They brought up their daughter Volodymyra and son Orest. They set up a hiding place in the basement of their own house, where 13 Jews were hidden during the Nazi occupation. Among the rescued there were the Lviv doctors: Ryta Brauner, Khana Briunenhraber, Elkan, Rehina and Raul Kharmeliny. After the war, everyone emigrated to Australia, but kept in touch with rescuers. In 2015, Hanna and Roman Makar were awarded the title of “Righteous Among the Nations”.

**Ганна Макар із дітьми. 1946
Hanna Makar with children. 1946**

**Роман Макар із дружиною Ганною
та донькою Володимирою. 1943
Roman Makar with his wife Hanna
and daughter Volodymyra. 1943**

Миколаївська область

**Ніна Анущенко (Гнатюк) із сестрою Надією Коломийченко (Гнатюк).
Nina Anushchenko (Hnatiuk) with her sister Nadiia Kolomyichenko (Hnatiuk).**

Ніна та Надія – доньки Івана й Віри Гнатюків. Родина проживала в с-щі Доманівка. У червні 1941 Івана мобілізували на фронт. Селище нацисти окупували 5 вересня 1941. Там почали створювати гетто для євреїв, переміщених із Бессарабії, Буковини й Одеси. Надія та Ніна не раз бачили, як через населений пункт гітлерівці гнали чергову колону євреїв. Сестри разом із мамою переховували у своїй оселі єврейського хлопчика Фіму Зеленого, а згодом і його родину, одеситку Бетю Штаркман та її дітей Семена, Олену, Еміля і Клару. Таємно передавали харчі в Доманівський табір для Лізи Борух та її родини. У 1999 Яд Вашем удостоїв Віру Гнатюк та її дочок Надію і Ніну звання «Праведник народів світу»

Nina and Nadiia were the daughters of Ivan and Vira Hnatiuk. The family lived in Domanivka town. In June 1941, Ivan went to the front. The village was occupied by the Nazis on September 5, 1941. The ghetto for Jews displaced from Bessarabia, Bukovina and Odesa was created there. Nadiia and Nina repeatedly saw the Nazis drove another column of Jews through the village. The sisters and their mother hid a Jewish boy, Fima Zelenyi, and later his family, Betia Shtarkman from Odesa, and her children Semen, Olena, Emil and Klara in their house. Food was secretly handed to Domanivka camp for Liza Borukh and her family. In 1999, Yad Vashem awarded Vira Hnatiuk and her daughters Nadiia and Nina the title of “Righteous Among the Nations”

**Ніна Анущенко (Гнатюк) із сестрою Надією Коломийченко (Гнатюк). 1999
Nina Anushchenko (Hnatiuk) with her sister Nadiia Kolomyichenko (Hnatiuk). 1999**

Одеська область

**Сергій Авдеєнко Тетяна Авдеєнко Валентин Авдеєнко Ігор Авдеєнко
Sergey Avdeyenko Tatyana Avdeyenko Valentin Avdeyenko Igor Avdeyenko**

Сергій Авдеєнко проживав в Одесі з дружиною Тетяною та синами Валентином та Ігорем. Сергій працював інженером-будівельником і по роботі познайомився з Мінною Ярмолінською. Коли 16 жовтня 1941 року німці та румуни захопили Одесу, Сергій передав Ярмолінській документи, що посвідчують особу свого загиблого друга, і запропонував їй притулок у своїй квартирі, якщо це колись знадобиться. Також Сергій в цей час займався пошуком сховку для сім'ї чоловіка Ярмолінської, і завдяки йому сім'я Ярмолінських змогла залишитися в Одесі. У серпні 1942 року після зради владі сім'ю Ярмолінських заслали в Доманівський табір. Синам Сергія часто вдавалося провозити в табір продукти для

Ярмолінських. Тим часом Сергій допоміг своїм сусідам Цілі Ашкеназі та її дочці Анастасії, знявши для них кімнату в районі, де їх ніхто не знав. Також Сергій надав їм свідоцтва про народження своїх сестер, обидві померлі ще до війни. Однак незабаром було виявлено єврейську приналежність Ашкеназі та її доньки, і їх заарештували. Протягом трьох місяців ув'язнення, а потім, коли вони перебували в Слівинському таборі, Сергій, його дружина і сини забезпечували їх їжею і теплим одягом. Пізніше, протягом кількох тижнів до звільнення Одеси 10 квітня 1944 року, сім'я Авдеєнків ховала ашкеназів у своєму домі після того, як місцеве правління перейшло з рук румунів на німці – розвиток подій, яке серйозно поставило під загрозу життя всіх євреїв, які ще залишилися в Одесі. Жорстоке поводження з боку румунів сильно підірвало здоров'я Сергія, і він помер у 1945 році у віці 51 року. Пізніше Валентин переїхав до Ізраїлю. Мінна Ярмолінська емігрувала до США. 24 березня 1996 року Яд Вашем визнав Сергія та Тетяну Авдеєнків та їхніх синів Валентина та Ігоря Авдеєнків званням Праведники народу світу.

Sergey Avdeyenko lived in Odessa with his wife Tatyana and their sons, Valentin and Igor. Sergey worked as a building engineer and through his work he had become acquainted with Minna Yarmolinskaya. When the Germans and Romanians conquered Odessa on October 16, 1941, Sergey handed Yarmolinskaya the identity papers of his deceased friend and offered her shelter in his apartment should it ever become necessary. Sergey also concerned himself at this time with finding a hiding place for Yarmolinskaya's husband's family, and, thanks to him, the Yarmolinskiy family was able to remain in Odessa. In August 1942, after being betrayed to the authorities, the Yarmolinskiy family was deported to the Domanevka labor camp. Sergey's sons frequently managed to smuggle food for the Yarmolinskiys into the camp. In the meantime, Sergey assisted his neighbors, Tsilya Ashkenazi and her daughter Anastasiya, by renting a room for them in an area where no one knew them. Sergey also provided them with the birth certificates of his sisters, both of whom had died before the war. The Jewish identity of Ashkenazi and her daughter was soon discovered though, and they were arrested. For the three months that they were in prison, and then afterward when they were in the Slivino forced-labor camp, Sergey, his wife, and his sons supplied them with food and warm clothes. Later, for a few weeks until the liberation of Odessa on April 10, 1944, the Avdeyenkos hid the Ashkenazis in their home after the local rule changed from Romanian to German hands – a development that severely endangered the lives of any Jews still remaining in the area. Sergey's health was severely damaged due to his brutal treatment at the hands of the Romanians and he died in 1945, at the age of 51. Valentin later moved to Israel. Minna Yarmolinskaya immigrated to the United States. On March 24, 1996, Yad Vashem recognized Sergey and Tatyana Avdeyenko and their sons, Valentin and Igor Avdeyenko, as Righteous Among the Nation

Олександра Аветисян (Лук'янович) Інна Аветисян
Aleksandra Avetisyan (Lukyanovich) Inna Avetisyan

Олександра Аветисян (Лук'янович) разом із 17-річною донькою Інною проживала в Одесі, працювала бухгалтером. Її подругою та сусідкою була Іда Швахман, молода вдова, чоловіка якої сталінський режим у 1937 році вивіз до Сибіру. Після його депортації Іда та її маленька дочка Новелла Бортусенко переїхали жити до батьків Іди, Ріви та Ісаака, і таким чином познайомилися з Лук'яновичами. У листопаді 1941 року, приблизно через місяць після захоплення німцями та румунами Одеси, євреям було наказано переселитися до Слобідки, де було створено гетто. Коли Швахмани звільнили

свою квартиру і почали йти в бік гетто, Інна Лук'янович помітила, що вони проходять повз, і покликала матір. Олександра поспішила до Іди Швахман і запропонувала піклуватися про маленьку Новеллу, поки Швахмани не оселяться в гетто. Іда погодилася. Невдовзі стало відомо, що євреїв, вивезених до гетто, вбивають або вивозять у невідомому напрямку. Поліція розшукувала євреїв, які переховувалися в місті, і щоб захистити свою маленьку вихованку, Лук'яновичі навернули її до християнства. Проте після зради сусідів Олександрю затримали та допитали – але документи про хрещення Новелли врятували її, і дитина залишилася вдома до визволення Одеси, у квітні 1944 року. Оскільки мати та дідусь Новелли загинули, рятувальники продовжували піклуватися за дитину до 1948 року, коли її батька, Олександра Бортусенка, звільнили з табору в Сибіру. Новела (пізніше Свеженцева) все життя залишалася дуже близькою до Лук'яновичів. 7 червня 1998 року Яд Вашем надав Олександрі Лук'янович почесне звання Праведника народів світу. 19 липня 2004 року Яд Вашем надав Інні Аветисян почесне звання Праведника народів світу.

Aleksandra Avetisyan (Lukyanovich) lived in Odessa with her 17-year-old daughter Inna, and worked as a bookkeeper. Her friend and neighbor was Ida Shvakhman, a young widow whose husband was deported to Siberia in 1937, by the Stalinist regime. After his deportation, Ida and her baby daughter Novella Bortusenko moved to live with Ida's parents, Riva and Isaak, and thus came to know the Lukyanoviches. In November 1941, about one month after the Germans and Romanians conquered Odessa the Jews there were ordered to move to Slobodka (Slobidka), where a ghetto was established. As the Shvakhmans vacated their apartment and started walking in towards the ghetto, Inna Lukyanovich noticed them go by and called for her mother. Aleksandra hurried toward Ida Shvakhman and offered to care for little Novella until the Shvakhmans settled in the ghetto. Ida agreed. Soon it became known that the Jews that were taken to the ghetto were being murdered or deported to an unknown destination. The police searched for Jews hiding in the city, and in order to protect their little ward, the Lukyanoviches converted her to Christianity. Nevertheless, after being betrayed by neighbors, Aleksandra was detained and interrogated – but Novella's baptismal papers saved her and the child stayed in her home until the liberation of Odessa, in April 1944. Since Novella's mother and maternal grandparents perished, the rescuers continued to care for the child until 1948, when her father, Aleksandr Bortusenko, was released from the work camp in Siberia. Novella (later Svezhentseva) remained very close to the Lukyanoviches all her life. On June 7, 1998, Yad Vashem recognized Aleksandra Lukyanovich as Righteous Among the Nations. On July 19, 2004, Yad Vashem recognized Inna Avetisyan as Righteous Among the Nations.

Полтавська область

Кириченко Анна Захарченко Микола Захарченко Валентина Kirichenko Anna Zakharchenko Nikolay Zakharchenko Valentina

Анна Кириченко жила з двома доньками в Кременчуці (сьогодні Кременчук) в районі Полтави, яку німці завоювали 8 вересня 1941 року. Наприкінці того ж місяця створили табір для військовополонених радянських солдатів, відомий як «Шталаг 346». Працездатних в'язнів примушували до рабської праці в місті та за його межами. Серед в'язнів був Петро Коганзон, єврей, особу якого в полоні не розкрили. На роботі він зустрів Анну Кириченко, яка з жалю почала приносити йому продукти, ліки та одяг на мороз. У квітні 1942 року Кириченко допомогла Коганзону втекти з табору і вона сховала його у себе вдома. Через деякий час вона допомогла йому зв'язатися з підпільною групою, яка діяла в місті. Учасники групи видали Коганзону українські документи, що дозволило йому жити відкрито та брати участь у підпільній діяльності. Але, незважаючи на припущення, він усе ще не почувався в безпеці, тому влітку 1942 року залишив Кременчук і попрямував на схід з метою перейти фронт і знову приєднатися до Червоної Армії. У дорозі Коганзона супроводжувала Груня Штабницька, єврейка, заміжня за українцем, яка до того часу переховувалась у своєї тещі в Кременчуці. Удвох вони пройшли понад 100 км пішки, поки дісталися до прифронтової Полтави. Там за порадою підпільника вони звернулися до Валентини Захарченко, яка прийняла їх до себе в квартиру, хоча Валентина та її чоловік Микола знали, що вони двоє євреїв і усвідомлювали небезпеку від приховування євреїв. Пробувши кілька тижнів у Полтаві, Коганзон зрозумів, що йому не вдасться потрапити на фронт, і тому, не маючи інших виходів, вони разом із Штабницькою повернулися до Кременчука, де під неправдивими іменами жили до визволення, 29 вересня 1943. Після війни Коганзон зберіг дружбу зі своїми рятувальниками навіть після переїзду до США в 1990-х роках. Доля Штабницької невідома. 21 листопада 1993 року Яд Вашем надав Ганні Кириченко та Миколі і Валентині Захарченків почесне званням Праведники народів світу.

Anna Kirichenko lived with her two daughters in Kremenchug (today Kremenchuk) in the district of Poltava, which the Germans conquered on September 8, 1941. At the end of that month, a POW camp for Soviet soldiers was established there, known as "Stalag 346." The able-bodied prisoners were forced into slave labor in the city and beyond. Among the prisoners was Peotr Koganzon, a Jew whose identity was not discovered in captivity. In his workplace he met Anna Kirichenko who, out of pity, began to bring him food, medication, and clothing for the cold weather. In April 1942, Kirichenko helped Koganzon escape the camp and she hid him in her home. After some time, she helped him contact an underground group that was active in the city. The group members provided Koganzon with Ukrainian identity papers, which enabled him to live openly and take part in underground activities. However, despite

the assumed identity, he still did not feel safe so in summer 1942 he left Kremenchug and headed east with the aim of crossing the front and re-joining the Red Army. Koganzon was accompanied on his way by Grunya Shtabnitskaya, a Jewish woman married to a Ukrainian, who had been hiding until then with her mother-in-law in Kremenchug. The two of them journeyed over 100 km by foot until they reached the city of Poltava, which was near the front. There, following the advice of an underground member, they turned to Valentina Zakharchenko, who accepted them into her home as tenants, although Valentina and her husband, Nikolay, knew that the two were Jewish and were aware of the danger of sheltering Jews. After staying in Poltava for a few weeks, Koganzon realized that he would not be able to cross the front and so, with no other options, he and Shtabnitskaya returned to Kremenchug, where they lived under false identities until the liberation, on September 29, 1943. After the war, Koganzon maintained his friendship with his rescuers, even after moving to the United States in the 1990s. The fate of Shtabnitskaya is unknown. On November 21, 1993, Yad Vashem recognized Anna Kirichenko and Nikolay and Valentina Zakharchenko, as Righteous Among the Nations.

Анна Кириченко та Петро Коганзон, 1955 рік
Anna Kirichenko and Peotr Koganzon, 1955

Рівненська область

Родина Герасимчуків³¹

The Herasymchuks family

Павло та Любов Герасимчуки разом зі своїми дітьми Галиною, Клавдією та Миколою проживали в с. Шубків на Рівненщині. Під час нацистської окупації вони врятували єврейську сім'ю Хомутів із м. Тучин: Ісака, його дружину Поліну та 8-річну доньку Лауру. Старша донька Ханеле загинула під час ліквідації Тучинського гетто в 1942. Єврейська родина залишалася на обійсті волинських селян до кінця окупації, ховаючись в облаштованому сховку під підлогою в сіннику. У 1990 Павло та Любов Герасимчуки удостоєні звання «Праведник народів світу». У 1999 це звання отримали їхні діти.

Pavlo and Liubov Herasymchuk, together with their children Halyna, Klavdiia and Mykola, lived in the village of Shubkiv in the Rivne region. During the Nazi occupation, they rescued a Jewish family of Khomuts from Tuchyn: Isak, his wife Polina and eight-year-old daughter Laura. The eldest daughter Khanele was killed during the liquidation of the Tuchyn ghetto in 1942. The Jewish family stayed with the Volynian peasants until the end of the occupation, hiding in a shelter under the floor in the hayloft. In 1990, Pavlo and Liubov Herasymchuk were awarded the title of «Righteous Among the Nations», and in 1999, their children got an honorary award as well.

Родина Герасимчуків. 1950-ті
The Herasymchuks family. 1950s

³¹ URL: <https://digital.warmuseum.kyiv.ua/documents/view/14/page:3>

Єврейська сім'я Хомутів, урятована родиною Герасимчуків. 1970-ті
The Jewish family of Khomuts, rescued by the Herasymchuk family. 1970s

Панас та Василина Минюки³²
Panas and Vasylyna Myniuk

Панас та Василина Минюки мешкали з дітьми в м. Костопіль на Рівненщині. Під час нацистської окупації прихистили єврейського хлопчика Аріє Коплика, родина якого була розстріляна в серпні 1942 в гетто м. Березне. Українська сім'я перехувала його впродовж року. Та невдовзі була виказана окупаційній владі. Під час обшуку Аріє втік, а після війни емігрував до Ізраїлю, однак підтримував зв'язок зі своїми рятівниками. У 2014 Панас та Василина Минюки удостоєні звання «Праведник народів світу»

Панас Минюк (перший у першому ряду) з товаришами по службі. 1936 р.
Panas Myniuk (first in the front row) with fellow officers. 1936.

³² URL: <https://digital.warmuseum.kyiv.ua/documents/view/14/page:5>

Сумська область

Родина Кобишів³³ The Kobysh family

Естер Бараш із родиною проживала в м. Ромни на Сумщині. Із початком німецько-радянської війни її чоловіка мобілізували на фронт. У місті розпочалося переслідування євреїв. Німецький солдат допоміг Естер із новонародженою донечкою втекти з місця збору євреїв. У тому натовпі залишилися її батьки та сестри. Жінка попросила притулку для дитини в родини Кобишів, а сама втекла. Вважається знищеною в період Голокосту. Після війни Панас і Уляна Кобиші офіційно удочерили врятовану Галинку. В українській родині Галина проживала до заміжжя. Із чоловіком емігрувала до Німеччини. У 1995 подружжя удостоєне звання «Праведник народів світу»

Ester Barash and her family lived in Romny, Sumy Region. When the German-Soviet war started, her husband was sent to the front. The persecution of Jews began in the city. A German soldier helped Ester and her newborn daughter to escape from the Jewish gathering point. Her parents and sisters stayed in the crowd. The woman asked the Kobysh family to shelter the child, while she ran away. She is considered to have been killed during the Holocaust. After the war, Panas and Uliana Kobysh officially adopted the rescued Halyna. Halyna had been living with the Ukrainian family until she got married. She emigrated to Germany with her husband In 1995, the couple was awarded the title of "Righteous Among the Nations"

Естер Бараш із донькою Галиною. 1941
Ester Barash with her daughter Halyna. 1941

³³ URL: <https://digital.warmuseum.kyiv.ua/documents/557>

Родина Кобишів. 1946
The Kobysh family. 1946

Галина Кобиш. 1957
Halyna Kobysh. 1957

Тернопільська область

Сікорська Катерина, Гутор (Сікорська) Ірина Sikorska Katerina, Gutor (Sikorska), Irina

Катерина Сікорська, вдова, сама виховувала дочок Ірину (згодом Гутор), Христину та Марію в містечку Підгайці Тарнопільського повіту (сьогодні Підгайці Тернопільського району). 4 липня 1941 року німці завоювали місто. У вересні 1942 року, після того, як місцеві євреї були ув'язнені в гетто, яке було створено на цій території, Сікорська сховала у своєму домі Міхала Кляра та двох молодих братів-євреїв, Леона та Доліка Кресселів, своїх колишніх сусідів. Євреї вирили бункер, щоб сховатися під підлогою кухні, і пробули там вісім місяців. Одного разу, навесні 1943 року, поліцаї прибули до будинку Сікорських, дізнавшись про схованих там євреїв. Сікорської в цей час не було вдома, крім прихованих євреїв, були лише її дочки. Після інтенсивного обшуку будинку поліція знайшла бункер і трьох євреїв заарештувала. Поліція жорстоко побила 13-річну Ірину і влаштувала на Сікорську засідку. Тієї ночі Сікорську затримали біля дверей її дому та відправили до в'язниці в Бережанах. Пізніше її перевели до в'язниці в Тарнополі, а на публічному суді в серпні 1943 року її засудили до розстрілу. Через кілька днів її стратили. Тим часом її дочки втекли з дому й провели решту часу війни, переховуючись у друзів і родичів. Ніхто точно не знає, як і коли загинули Кляр і брати Кресселі. Протягом багатьох років після війни місцеві українські антисеміти обзивали дівчат Сікорської «єврейками». Уцілілі члени єврейства Підгайців розійшлися по світу, але підтримували з ними зв'язок. 28 травня 1995 року Яд Вашем надав Катерині Сікорській та її дочці Ірині Гутор (уроджену Сікорську) почесне звання Праведники народів світу.

Sikorska, Katerina Gutor (Sikorska), Irina Katerina Sikorska, a widow, was raising her daughters, Irina (later Gutor), Khristina, and Mariya, alone in the town of Podhajce, in the district of Tarnopol (today Pidhaytsi, Ternopil' District). On July 4, 1941, the Germans conquered the town. In September 1942, after the local Jews had been incarcerated in the ghetto that was established in the area, Sikorska hid Michal Klyar and two young Jewish brothers, Leon and Dolik Kressel, her former neighbors, in her home. The Jews dug a bunker to hide in under the floor of the kitchen and they stayed there for eight months. One day, in spring 1943, policemen arrived at the Sikorskas' home after being informed about the Jews hidden there. Sikorska was not at home at the time, and, apart from the hidden Jews, only her daughters were present. After an intensive search of the house, the police located the bunker and the three Jews were arrested. The police brutally beat 13-year-old Irina and set up an ambush for Sikorska. Later that night, Sikorska was apprehended at the door to her home and sent to prison in Brzezany (Berezhany). She was later transferred to a

prison in Tarnopol and in a public trial in August 1943 she was sentenced to death. She was executed a few days later. In the meantime, her daughters fled their home and spent the remainder of the war hiding with friends and relatives. No one knows exactly how and when Klyar and the Kressel brothers perished. For many years after the war, local Ukrainian antisemites labeled the Sikorska girls “Jews.” The surviving members of Podhajce Jewry dispersed around the world but maintained contact with them. On May 28, 1995, Yad Vashem recognized Katerina Sikorska and her daughter, Irina Gutor (née Sikorska), as Righteous Among the Nations.

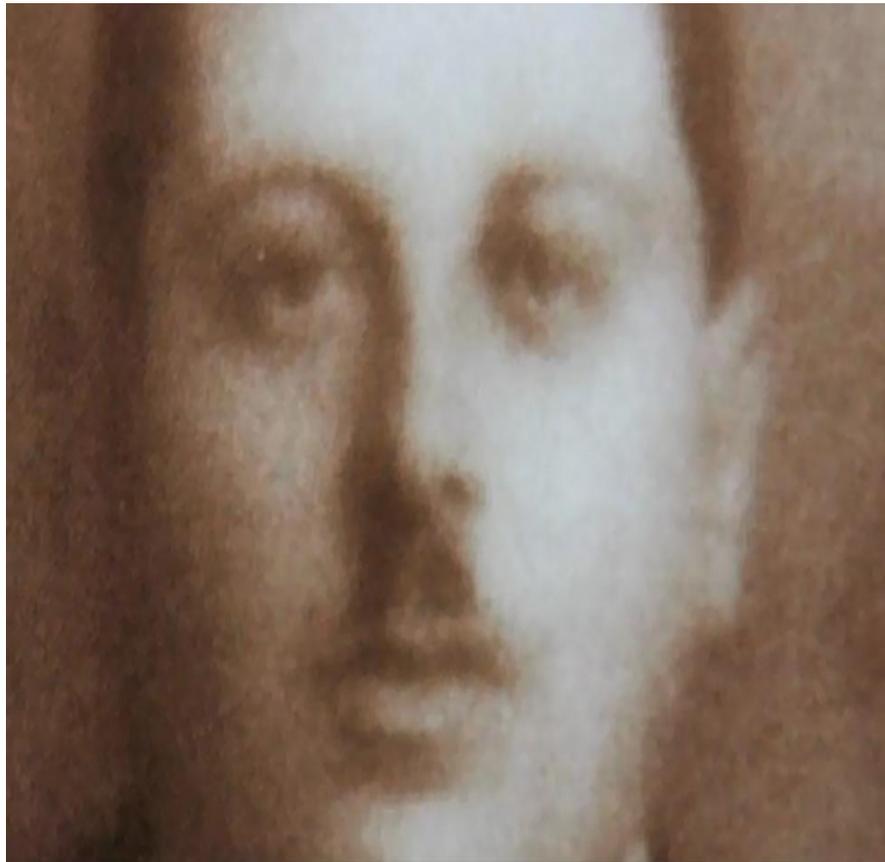
Катерина Сікорська з своїм чоловіком Євстахієм Сікорським. 1929 р.

Дочки Катерини Сікорської (Христина, Ірина, Марія). 1940-х років.

**Леон і Долік Креселлі.
Leon and Dolik Kressel**

**Мойше Кляр
Michal Klyar**

בזכירה סוד הגאולה
(רמז)
Remembrance is the
Secret of Redemption
(Baal-Shem-Tov)

WHOEVER SAVES ONE LIFE IS AS THOUGH HE HAD SAVED THE ENTIRE WORLD

כאילו קיים עולם חלא

כל החקיים נפש אחת

תעודת כבוד

Certificate of Honour

THIS IS TO CERTIFY THAT IN ITS SESSION OF MAY 28, 1995 THE COMMISSION FOR THE DESIGNATION OF THE RIGHTEOUS, ESTABLISHED BY YAD VASHEM, THE HOLOCAUST HEROES & MARTYRS' REMEMBRANCE AUTHORITY, ON THE BASIS OF EVIDENCE PRESENTED BEFORE IT, HAS DECIDED TO HONOUR

וזאת לתעודה שבישיבתה מיום כח אייר תשנ"ה החליטה הוועדה לציון חסידי אומות העולם שליד רשות הזיכרון יד ושם על יסוד עדויות שהובאו לפניה, לתת כבוד ויקר ל

Katerina Sikorska & daughter Irina

קטרינה סיקורסקה ובתה אירינה

WHO, DURING THE HOLOCAUST PERIOD IN EUROPE, RISKED THEIR LIFE TO SAVE PERSECUTED JEWS. THE COMMISSION, THEREFORE, HAS ACCORDED THEM THE MEDAL OF THE RIGHTEOUS AMONG THE NATIONS. THEIR NAME SHALL BE FOREVER ENGRAVED ON THE HONOUR WALL IN THE GARDEN OF THE RIGHTEOUS, AT YAD VASHEM, JERUSALEM.

על אשר בשנות השואה באירופה שגנו נפשם בכפם להצלת יהודים נרדפים מידי רודפיהם ולהעניק להם את המדליה לחסידי אומות העולם. שמם יונצח לעד על לוח-כבוד בחורשת חסידי אומות העולם ביד ושם.

Jerusalem, Israel
AUGUST 1, 1995

ניתן היום בירושלים
ה' אב תשנ"ה

Armen Shalev
בשם רשות הזיכרון יד ושם
ON BEHALF OF THE YAD VASHEM DIRECTORATE

M. Peleg
בשם הוועדה לציון חסידי אומות העולם
ON BEHALF OF THE COMMISSION FOR THE DESIGNATION OF THE RIGHTEOUS

Диплом Праведника народів світу Катерини Сікорської та її дочки Ірини

Василь та Софія Капусти³⁴ **Vasyl and Sofiia Kapusta**

Під час нацистської окупації Тернопільщини Софія та Василь Капусти переховували в оселі єврейське подружжя Зельцерів, яке врятувалося після ліквідації гетто в м. Теребовля в червні 1943 р. У 2000 р. удостоєні почесного звання «Праведник народів світу»

During the Nazi occupation of Ternopil region, Sofiia and Vasyl Kapusta hid the Jewish couple of Zeltsers, who escaped after the liquidation of the ghetto in Terebovlia in June 1943. In 2000, Sofiia and Vasyl Kapusta were awarded the honorary title of "Righteous Among the Nations"

Василь та Софія Капусти з дітьми.1930-ті
Vasyl and Sofiia Kapusta with their children. 1930s

³⁴ URL: <https://digital.warmuseum.kyiv.ua/documents/view/14/page:9>

Харків

Марія Новаківська Mariia Novakivska³⁵

Під час нацистської окупації Марія Новаківська з донькою та свекрухою проживали в м. Харків, чоловік Борис Новаківський пішов на фронт. Наражаючи себе й родину на смертельну небезпеку, Марія впродовж усієї окупації рятувала від нацистської розправи хвору на астму Алісу Френкель, доньку Якова Френкеля та Наталії Швачко. Після війни родини Новаківських та Френкелів підтримували дружні стосунки. У 2002 Марія Новаківська удостоєна звання «Праведник народів світу»

During the Nazi occupation, Mariia Novakivska together with her daughter and mother-in-law lived in Kharkiv. Her husband, Borys Novakivskyi, was at the front. Risking her and her family's lives, Mariia saved Alisa Frenkel who suffered from asthma. She was the daughter of Yakiv Frenkel and Nataliia Shvachko. After the war, the Novakivskyi and the Frenkel families maintained relations. In 2002, Mariia Novakivska was awarded the honorary title of "Righteous Among the Nations".

Марія Новаківська з донькою Людмилою. 1941
Mariia Novakivska together with her daughter Liudmyla. 1941

³⁵ URL: <https://digital.warmuseum.kyiv.ua/documents/view/14/page:4>

Грамота почесна про присвоєння звання «Праведник народів світу» Марії Новаківській. 04.08.2002

Mariia Novakivska's honorable Certificate of the «Righteous Among the Nations». 04.08.2002

Родина Боганців³⁶ The Bohancha family

Під час нацистської окупації м. Харків Євдокія і Прокіп Боганчі та їхній син Микола врятували від знищення сестер-єврейок Жанну та Фріну Аршанських. Тиждень сестри жили в будинку Боганців. Однак надалі переховувати їх було небезпечно. Євдокії Боганчі вдалося отримати підроблені документи й відправити сестер до м. Кременчук, де їх прийняли до дитячого будинку. Боганчі пішли з життя, не знаючи, що врятовані ними дівчата вижили, після війни емігрували до США, де стали відомими піаністками. У 2007 р. Прокіп і Євдокія Боганчі удостоєні почесного звання «Праведник народів світу».

During the Nazi occupation of Kharkiv, Yevdokiia and Prokip Bohancha and their son Mykola rescued Jewish sisters Zhanna and Frina Arshanskyi. The sisters lived in the Bohancha's house for a week. However, it was dangerous to keep hiding them. Yevdokiia Bohancha managed to get forged documents and sent the sisters to Kremenchuk, where they were taken to an orphanage. The Bohanchas died having no

³⁶ URL: <https://digital.warmuseum.kyiv.ua/documents/870>

idea that the girls they had rescued, survived and after the war emigrated to the United States, where they became famous pianists. In 2007, Prokip and Yevdokiia Bohancha were awarded the honorary title of "Righteous Among the Nations."

Родина Боганчів. 1938
The Bohancha family. 1938

Сестри Жанна та Фріна Аршанські. 1943
Zhanna and Frina Arshanskyi sisters. 1943

Херсонська область

Марія Єрмоченко Mariia Yermochenko

Напередодні німецько-радянської війни з чоловіком Григорієм проживала в с. Трифонівка на Миколаївщині (нині – Херсонщина). Подружжя виховувало шістьох дітей. Із початком війни Григорія мобілізували на фронт, загинув у 1942 р. на Харківщині. Упродовж усієї окупації Марія Єрмоченко переховувала у своїй оселі сусідських дітей Люсю та Олександра Шнайдерманів. У 2006 р. визнана Праведником народів світу

On the eve of the German-Soviet war she together with her husband Hrihorii lived in the village of Tryfonivka in the Mykolaiv region (now the Kherson region). The couple had six children. At the beginning of the war, Hryhorii was mobilized to the front and died in 1942 in the Kharkiv region. During the occupation, Mariia Yermochenko hid the neighbors' children Lusia and Oleksandra Shnaiderman in her house. In 2006 she was recognized as the Righteous Among the Nations

Марія Єрмоченко з подругами. [1920–1922]
Mariia Yermochenko with her friends. [1920–1922]

Ставенко Леонтій, Ставенко Антоніна **Stavenko Leontiy, Stavenko Antonina**

Ставенко Леонтій жив у Херсоні з дружиною Антоніною та дочкою-підлітком Декабриною. Працював на нафтовому резервуарі до 19 серпня 1941 року, коли в місто увійшли німецькі війська. Під час окупації заробляв на життя шевським і шкіряним ремеслом, не бажаючи працювати на окупантів. Завдяки своїм зв'язкам із радянським підпіллям Леонід дізнався, що в січні 1942 року на місцеву в'язницю було скоєно напад, у результаті якого вдалося звільнити радянських активістів. В результаті цього рейду деякі єврейські діти, які були там ув'язнені разом зі своїми батьками чи іншими родичами, також отримали свободу. Потребуючи житла для дітей, Ставенки запропонували свою допомогу. За короткий час вони прийняли вдома семирічного Віталія Равкіна. Із в'язниці він вийшов разом із сестричкою Світланою, яку взяли на виховання знайомі Леонтія Федосей і Меланія Площадні. Батько дітей, Самуїл Равкін, воював на передовій, а мати, Раїса, сиділа в тюрмі і згодом померла. Подружжя Ставенків прихистило хлопчика і піклувалося про нього, як про рідного. Оскільки було відомо, що синів у Ставенків немає, Віталію не дозволяли виходити з дому. Багато місяців його партнеркою по грі була Декаabrina. Після визволення 13 березня 1944 року Ставенки зв'язалися з батьком Віталія, і влітку 1944 року він приїхав на коротку відпустку до Херсона і відвідав своїх дітей, які ще жили у своїх рятувальників. 25 квітня 1945 року, за кілька днів до закінчення Другої світової війни, Самуїл Равкін загинув у бою. Віталій залишився у Ставенків і згодом був ними офіційно усиновлений. У 1990-х він разом із сестрою Світланою емігрував до Ізраїлю. 5 грудня 2002 року Яд Вашем визнав Леонтія та Антоніну Ставенків званням Праведники народів світу.

Stavenko Leontiy lived in Kherson with his wife, Antonina, and a teen-aged daughter, Dekabrina. He was working at a petroleum reservoir until August 19, 1941, when German troops entered the city. During the occupation he earned his living from shoemaking and tannery, not wanting to work for the occupiers. Through his connections with the Soviet underground, Leonid found out that in January 1942 an attack was carried out at a local prison, which succeeded in freeing Soviet activists. As a result of this raid, some Jewish children who had been incarcerated there with their parents or other relatives also gained their freedom. Needing homes for the children to stay in, the Stavenkos offered their aid. Within a short time, they welcomed seven-year-old Vitali Ravkin into their home. He had been released from the prison together with his little sister, Svetlana, who was taken in by Leontiy's acquaintances, Fedosey and Melanya Ploshchadnyi*. The children's father, Samuil Ravkin, was fighting on the front lines, while their mother, Raisa, stayed in prison and died later. The Stavenkos sheltered the boy and cared for him as if he was their own. Since it was common knowledge that the Stavenkos did not have any sons, Vitali was not allowed to leave the house. For many months his own playing partner was Dekabrina. After the liberation on March 13, 1944, the Stavenkos got in touch with Vitali's father, and in the summer of 1944 he came to Kherson for a short

vacation and visited his children who still lived with their rescuers. On April 25, 1945, a few days before the end of WWII, Samuil Ravkin fell in battle. Vitali remained with the Stavenkos and later was officially adopted by them. In the 1990s, he and his sister, Svetlana, immigrated to Israel. On December 5, 2002 Yad Vashem recognized Leontiy and Antonina Stavenko as Righteous Among the Nations.

Сидять: рятувальник, постраждала, батько постраждалої та її брат. Справа наліво стоять рятівниця та її донька, сидять постраждала, батько постраждалої, сестра постраждалої та рятівниця його сестри
<https://collections.yadvashem.org/en/righteous/5219350>

Хмельницька область

Микола Янюк Mykola Yaniuk³⁷

Під час Голокосту Микола Янюк разом із батьками переховував на своєму обійсті в с. Котелянка на Хмельниччині сестер-єврейок Марію та Євгенію Трибун. У 1994 р. Миколу та його батька Родіона (помертно) визнано Праведниками народів світу

During the Holocaust, Mykola Yaniuk and his parents hid Jewish sisters Mariia and Yevheniia Trybun at their place in the village of Kotelianka in the Khmelnytskyi region. In 1994, Mykola and his father Rodion (posthumously) were recognized as Righteous Among the Nations

Микола Янюк з братами Андрієм і Григорієм. 1956
Mykola Yaniuk with his brothers Andrii and Hryhorii. 1956

³⁷ URL: <https://digital.warmuseum.kyiv.ua/documents/view/14/page:14>

Грамота почесна про присвоєння звання «Праведник народів світу» Родіону та Миколі Янюкам. 20.12.1994
 An honorable certificate of the "Righteous Among the Nations" of Rodion and Mykola Yaniuk. 20.12.1994

Черкаська область

Родина Шулежків³⁸ The Shulezhko family

У 1920-х родині Шулежків проживала в с. Леськи на Черкащині. Батько родини, священнослужитель УАПЦ Федір Шулежко, був репресований. Це позначилося на подальшій долі всієї сім'ї. Із початком німецько-радянської війни його дружина Олександра Шулежко проживала в м. Черкаси. Після окупації міста нацистами вона організувала дитячий будинок для безпритульних дітей. Спочатку в ньому було десятеро дітей, восени 1942 кількість збільшилася до 102, із них 25 – діти євреїв, чий батьки були розстріляні. Упродовж усієї окупації Олександра Шулежко рятувала єврейських дітей від нацистської розправи. У 1996 Олександра Шулежко удостоєна звання «Праведник народів світу».

In the 1920s the Shulezhko family lived in the village of Lesky, Cherkasy region. The father of the family, the priest of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church Fedir Shulezhko, was repressed. It had an impact on the further life of the whole family. When the Soviet-German war started, his wife Oleksandra Shulezhko lived in the city of Cherkasy. During the Nazi occupation, she organized an orphanage for homeless children. At first, there were a dozen children. In the autumn of 1942 there were 102 orphans, 25 of them were Jews, whose parents were executed. During the whole period of the occupation Oleksandra Shulezhko saved Jewish children from Nazi's persecution. In 1996 Oleksandra Shulezhko was awarded the title of «Righteous Among the Nations».

Родина Шулежків. 30.01.1926 р.
The Shulezhko family. 30.01.1926

³⁸ URL: <https://digital.warmuseum.kyiv.ua/documents/view/14>

Олександра Шулежко з доньками Аллою і Ларисою та колегою. 1943
Oleksandra Shulezhko with her daughters Alla and Larysa and her colleague. 1943

Ганна Ялинська³⁹ **Hanna Yalynska**

Під час нацистської окупації Василь Ялинський проживав зі своєю матір'ю Ганною в с. Шестеринці на Черкащині. Мати й син урятували життя єврейській жінці Ципі Векслер, переховуючи її у своєму будинку. У 2013 р. Ганна й Василь Ялинські удостоєні звання «Праведник народів світу».

During the Nazi occupation, Vasyl Yalynskiy lived with his mother Hanna in Shesteryntsi village in Cherkasy region. A mother and son saved the life of a Jewish woman Tsypa Veksler, by hiding her in their home. In 2013, Hanna and Vasyl Yalynskiy were awarded the title of “Righteous Among the Nations”.

Ганна Ялинська із сином Василем. 1932 р.
Hanna Yalynska with her son Vasyl. 1932

³⁹ URL: <https://digital.warmuseum.kyiv.ua/documents/view/14/page:5>

Чернівецька область

Марія Зеліско⁴⁰ Mariia Zelisko

Зеліско Марія під час румунської окупації, маючи шестеро дітей, надала притулок єврейській родині Габерів. Під час одного з обшуків в оселі Зеліско румунські солдати знайшли євреїв та намагалися їх розстріляти. Марія, тримаючи на руках маленького сина Віктора, встала перед румунами, затуляючи собою Габерів. Єврейська родина unikнула страти, але до кінця війни перебувала в таборах на території Трансністрії. У 2001 р. Яд Вашем посмертно удостоїв Марію Зеліско почесним званням "Праведник народів світу".

During the Romanian occupation, Mariia Zelisko, the mother of six children, sheltered the Jewish family of the Habers. During a search at the Zelisko's house, Romanian soldiers found Jews and tried to shoot them. Mariia, holding her little son Viktor in her arms, stood in front of the Romanians, protecting the Habers. The Jewish family escaped execution but stayed in camps in Transnistria until the end of the war. In 2001, Yad Vashem posthumously awarded Mariia Zelisko the honorary title of "Righteous Among the Nations."

Марія Зеліско. 1970-ті
Mariia Zelisko. 1970s

Онук Марії Зеліско з Дорою Фіш-Габер та її чоловіком Едвардом. 2003 Mariia Zelisko's grandson with Dora Fish-Haber and her husband Edvard. 2003

⁴⁰ URL: <https://digital.warmuseum.kyiv.ua/documents/478>

Чернігівська область

Ганна Ананенко⁴¹

Hanna Ananenko

Під час нацистської окупації Ганна разом із донькою Феодосією та молодшим сином Анатолієм проживали в с. Рибинськ на Чернігівщині. Чоловік Ганни Іван у червні 1941 був призваний на фронт і зник безвісти. Анатолій був розстріляний нацистами в 1943 в рідному селі під час каральних акцій у відповідь окупантів на диверсії радянських партизанів. Ганна та Феодосія врятували єврейську родину Якубовичів. У 2000 мати й донька були удостоєні звання «Праведник народів світу»

During the Nazi occupation, Hanna, her daughter Feodosiia and the youngest son Anatolii lived in the village of Rybinsk, Chernihiv region. Hanna's husband Ivan was drafted into the Red army in June 1941 and missed in action. Anatolii was executed by the Nazis in 1943 in his native village during the punitive action against Soviet partisans. Hanna and Feodosiia saved the Jewish family of Yakubovych. In 2000 mother and daughter were awarded the title of “Righteous Among the Nations”

Ганна Ананенко з чоловіком та сином (копія).1930
Hanna Ananenko with her husband and son (copy). 1930

Феодосія Товстоног (Ананенко) з донькою Віри Якубович, Іриною. 1990-ті
Feodosiia Tovstonoh (Ananenko) with the daughter of Vira Yakubovych, Iryna. 1990s

⁴¹ URL: <https://digital.warmuseum.kyiv.ua/documents/view/14/page:3>